

5. Spoločenský a kultúrny život

Počas stáročí sa o vyššiu kultúru tunajšieho ľudu nik nestaral. Naši predkovia boli v tomto ohľade ponechaní sami na seba. Napriek tomu i napriek veľmi ťažkým životným podmienkam vytvoril zamagurský ľud popri predmetoch dennej potreby aj krásne piesne, tance, rozprávky, hádanky, v ktorých sa odrazil jeho zmysel pre krásu, spätosť s prírodou, túžba po lepšom živote, dôvtip a humor. Folklor sprevádzal našich predkov po celý kalendárny rok a uplatňoval sa predovšetkým v rodinnom živote (krst a svadba) a pri významnejších náboženských sviatkoch. Organizované spoločenské a kultúrne aktivity sa objavili až omnoho neskôr.

Medzníkom v rozvoji školstva a kultúry v Zamagurí bol vznik Československa roku 1918. Zánik Rakúsko-Uhorskej monarchie znamenal predovšetkým odstránenie národnostného útlaku, slovenský jazyk sa zaviedol ako vyučovací jazyk do všetkých stupňov škôl a ako úradný jazyk do všetkých oblastí verejného života. Radosť zo zmenených pomerov sa prejavila aj v aktivite na kultúrnom poli. Na javiskách zamagurských obcí sa začali pravidelne hrať ľudu blízke hry. Kultúrny život organizovali predovšetkým kňazi a učitelia.¹ Po roku 1945, nastal všestranný rozvoj materiálnej a duchovnej kultúry, čo sa v obci Reľov prejavilo v podobe práce ochotníckeho divadla, kina a ďalších kultúrnych organizácii. Načrtnuté spoločenské a kultúrne aktivity tvoria rámec, v ktorom sa budeme pohybovať v nasledujúcich riadkoch.

5.1. Ľudová slovesnosť

Hoci práca naplňala väčšiu časť života našich predkov v stredoveku i na začiatku novoveku, predsa ostávalo trochu času aj na „príjemnejšie veci“. Krátko sme sa ich dotkli pri opise trávenia voľného času v predchádzajúcej kapitole. Hovorili sme o tom, že chlapi sa stretávali väčšinou v krčme a ženy v kúdelných izbách. Na týchto a iných miestach sa formovalo spoločenské a kultúrne dedičstvo súčasnej obce Reľov. Ľudia sa spoločne stretávali, spievali, zabávali i tancovali. Pritom počúvali príhody starých materí, ktoré si pamätali, a možno aj vymýšľali ich dedovia a babky. Tam sa tvorili aj vianočné – pastierske hry, ktoré sa v trochu zmenenej podobe zachovali až dodnes.

Veľké bohatstvo sme zdedili v pokladoch duchovnej kultúry – rozprávky, povesti, bájky, príslovia, porekadlá, pranostiky, uspávanky,

riekanky, zvykoslovie atď. V nich sa odzrkadľuje vnútorný svet ľudu, jeho myslenie, radosti a žiale, a to vo vzťahu k Bohu, sebe, spoločnosti i prírode, pri práci i počas oddychu. Nuž, o tom bude reč v začínajúcej sa podkapitole. Veľa by bolo treba písať, aby sme zachytili bohatstvo duchovnej kultúry, ktorú nám zanechali naši predkovia. Budeme sa snažiť predstaviť čitateľovi aspoň niečo – vianočné hry, zopár povestí a niekoľko iných pokladov ľudovej slovesnosti. Predtým sa ale krátko pozrime na nárečie, ktorým sa ľudia súčasnej obce Reľov dorozumievali a dorozumievajú.

Goralské nárečie: Spišská Magura tvorila v minulosti akúsi hrádzu, na ktorej sa nielen zastavovali poľské vplyvy, ale na svojej ceste sa spomaľovali aj slovenské vplyvy, smerujúce z južného a stredného Spiša do Zamaguria. V takýchto podmienkach sa formovala kultúra tunajšieho ľudu, ktorej prvou a neodlučiteľnou súčasťou je jazyk, resp. nárečie. V dôsledku rôznych vplyvov (príchod nových obyvateľov z oboch strán Dunajca, pôsobenie poľských kňazov v zamagurských farnostiach v období rekatolizácie a pod.) sa u našich predkov vyformovalo a dodnes pretrvalo tzv. goralské – resp. magurské nárečie. Napriek nárečiu má však zamagurský ľud číro slovenské národné povedomie, čo súvisí s celou históriou, ako aj pôsobením slovenských kňazov a učiteľov v 19. a 20. storočí. Ak sa zjavne diferencuje od svojich susedov, tak jedine od Poliakov, v ktorých vidí odlišnú spoločenskú skupinu.

Treba povedať, že goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí netvorí jednoliaty celok. Vnútorne sa členia na tri významné skupiny: 1) spišské goralské nárečia; 2) oravské goralské nárečia a 3) podhalské goralské nárečia. Do jedného celku ich spája výrazná príbuznosť v slovnej zásobe – značné množstvo spoločných slov. Okrem toho jestvujú ešte dve menšie skupiny: kysucké goralské nárečia a nárečia goralských enkláv (niektoré obce na Liptove a Gemeri), ktoré sa však od vyššie spomínaných skupín značne odlišujú. Nielen medzi spomenutými skupinami, ale aj medzi jednotlivými goralskými dedinami jestvuje veľa drobných odlišností, podľa ktorých možno usúdiť, z ktorej obce je dotýčny človek. Obyvatelia súčasnej obce Reľov sa napr. od ostatných zamagurských obcí odlišujú vyslovovaním slova „šidlo“ („sidlo“ – „sydlo“). Keďže na rozdiel od ostatných, toto slovo vyslovujú mätko, dostali preto nepísané prímene „sidla“.

Magurské goralské nárečie – v dôsledku spomínanej hrádze Spišskej Magury – vplyv slovenských nárečí zasiahol len útržkovite a čiastočne. Ich pôvodný poľský základ preto nebol výraznejším spôsobom narušený. Podobne je to aj v severných oblastiach Oravy a Kysúc. Zároveň treba

dodať, že s postupným vývojom sa nutne rozširuje aj jeho slovná zásoba jazyka či nárečia. Pod vplyvom tohto procesu sa aj do goralského nárečia dostáva mnoho slovenských slov, ktoré sa časom „pogoralčujú“ (napr. „sklep“ – „obhod“; „ogrod“ – „zohrada“ a pod.). Z druhej strany sú staré goralské slová, pre ktoré je niekedy ťažko nájsť slovenský ekvivalent – napr. „ľušňa“, „šerdžeň“, „ľetra“ atď.² Toto nárečie používali i používajú obyvatelia Reľova a Hágov, hoci pod vplyvom médií a škôl sa postupne vytráca. Nie všetky diela ľudovej slovesnosti sa nám zachovali v nárečí, a preto v nasledujúcich riadkoch budeme písať slovensky i goralsky.

Vianočné hry: Medzi poklady zachovanej ľudovej slovesnosti zaiste patria vianočné hry, ktoré sú medzi tunajším ľudom dodnes živé a skrášľujú im sviatočnú atmosféru. Medzi nimi má svoje popredné miesto „Betlehemska hra“, ktorá je najobsažnejšia a najpodmanivejšia. Okrem nej sa zachovali a hrávali aj: „Hra troch kráľov“ a „Hra o Herodesovi“. Bezpochyby ich pôvodná forma bola v goralskom nárečí. Postupom času sa niečo menilo, vyvíjalo, pridávalo, odoberalo. Dokonca aj dnes jestvujú viaceré podoby týchto hier. Na tomto mieste ich podávame tak, ako si ich pamätáme, resp. ako si ich pamätajú iní.

BETLEHEMSKÁ HRA

Fedor: (*Zaklope, vstúpi a pozdraví*) Pochválený buď Ježiš Kristus.

Domáci: Naveky. Amen.

Fedor: Vážení domáci dovolíte nám zahrať betlehenskú hru?

Domáci: Áno. Nech sa páči.

Fedor: (*Otočí sa ku dverám a vraví*) Vstup tu bratku Stachu do tohto domu a zaspievajme si pospolu!

Stacho: (*Otvorí dvere, vstúpi anjel s betlehemčekom a položí ho na stôl. Vstúpi aj Stacho a vraví*) Čo sa stalo bratku Fedore, že sa tak rozkrikuješ po celej betlehemskej hore?

Fedor: A ty nevieš, čo sa stalo na našom salaši?! Vlk vzal capka, medveď baránka, cirka Kubovho baránka. Radšej mohlo nášmu bačovi v kotle vriieť, ako sa toto malo stať na našom salaši.

Stacho: No nič bratku Fedore, radšej si zaspievajme ako sme pásli ovce po celej betlehemskej hore.

Fedor a Stacho: (*Chodia dokola a spievajú*) Pásli ovce valasi, pri betlémskom salaši. Anjel sa im ukázal, do Betléma ísť kázal. Oni sa ho preľakli, na kolená pokľakli. Nebojte sa, len choďte, Krista Pána nájdete. Nájdete ho v jasličkách, povitého v plienočkách. Mária ho povíja a spieva mu glória. A Jozef ho kolíše a spieva mu Ježiše.

- Stacho:** (*Vraví*) No nič bratku Fedore, nebudeme tu dlho meškať, musíme si svojho bratka Kubu zavolať. (*Otočí sa ku dverám a vraví*) Vstup tu bratku Kubo do tohto domu a zaspievajme si pospolu!
- Kubo:** (*Vstúpi, oprie sa o bakuľu a spieva*) Ujú ju ju ju ju, prepil Kuba Kubu. Dobre Kuba robil, pokiaľ bol mladý. Preskakoval bučky, jak jeleň mladý. Len to zle urobil, že sa neoženil za svej mladosti. Bol by sa oženil za svej mladosti, polámala by mu žena i kosti. Nech vás Pán Boh chráni od takejto rany za svej mladosti.
- Kubo:** (*Vraví*) No nič bratia, nebudeme tu dlho meškať, musíme si svojho bratka Baču zavolať. (*Otočí sa ku dverám a vraví*) Vstup tu bratku Bača do tohto domu a zaspievajme si pospolu!
- Bača:** (*Vstúpi, trochu zodvihne valašku a vraví*) Tu som bača bez korbáča z Rimavskej Soboty, nenaučil som sa ja veru žiadnej roboty. Len bučky, pníčky preskakovať a švárne panenky milovať. Poza bučky sekerečkou zvíjajúci, Pána Boha milujúci. Včera som bol v takom lacnom kraji, kde vínečko predávali. Päť peniažkov bočku piva, za sto zlatých holdu vína. Tak som sa napil, až som sa trikrát otočil.
- Fedor, Stacho, Kubo a Bača:** (*Chodia dokola a spievajú*) Volim, volim ovce pásti, jak mám visieť vedľa cesty. Juhas ja budem, na zboj nepôjdem. Juhasi na fujarách hrajú, zbojníkov v kolách lamajú. Juhas ja budem, na zboj nepôjdem.
- Bača:** (*Vraví*) No nič bratia nebudeme tu dlho meškať, musíme si svojho bratka Starkého zavolať. (*Otočí sa ku dverám a vraví*) Vstup tu bratku Starký do tohto domu a povyváľaj sa po tomto prachu! (*Otvorí dvere a potom ich zavrie*)
- Starý:** (*Vyvalí sa na chrbát, vstáva a pritom vraví*) Ech, ale som sa prekopolotil, až som si deväťstodeväťdesiatdeväť zubov vylomil. (*Oprie sa o dvere, kyvoce sa, škrabe a spieva*) Starý som ja starý, nechcú ma dievčatá, vezmem tanistierku, pôjdem pást' teľatá. Časy moje časy, na biednom salaši a tí psi šuhaji, na mňa nič nedbali. (*Otočí sa tvárou k ostatným, hrozí im palošíkom a vraví*) Ech, radi by ste radi na mňa nadávali, ale vy nebudete dobrí, kým vás nebudú levočskí páni na šibenicu ťahať.
- Fedor, Stacho, Kubo a Bača:** (*Chodia dokola a spievajú. Starý chodí po izbe a komentuje ich pieseň skomolene opakujúc niektoré slová piesne*) Deň pominul, noc nastala, vôkol ticho panuje. Ponad hory mesiac svieti, nad hviezdami kraľuje. Na pokoj sa všetko strojí, aj to nemé stvorenie, ostaň teda Pane s nami, aj s našimi ovečkami.
- Stacho:** (*Otočí sa k ostatným a vraví*) No nič bratia, teraz si spať políhame a nášho najmladšieho brata Fedora na stráži necháme!

Stacho, Kubo, Bača a Starý: (*Ak je miesto, ľahnú si na zem tak, že Stacho, Kubo a Bača ležia vedľa seba tvárou k zemi a Starý sa na nich vyvalí. Ak niet dostatok miesta, oprú sa o bakule a driemu – starý sa môže zvaliť niekde do kúta*)

Fedor: (*Postaví sa vedľa nich a spieva*) Tichá noc, svätá noc, všetko spí, všetko sní. Len ja Fedor, najmladší brat, strážim ovečky na salaši. Na salaši neveľkom, pri mestečku betlémskom. Bratia moji bratia, všetci ste pospali a mňa samotného na stráži nechali. (*Ľahne si vedľa nich alebo sa len oprie o bakul'u a spí*)

Anjel: (*Spieva a pritom krúži rukami*) Glória, glória, glória in excelsis Deo.

Starý: (*Taký rozospatý vraví*) Co či čel'e zdehlo?

Anjel: (*Spieva ďalej*) Pastieri povstaňte a spanie nechajte. (*Zvolá na nich*) Poďme na cestu k betlehemskému mestu!

Fedor: (*Vstane a spieva*) Hore hore pastuškovia, hore vstávajte, hore vstávajte! A do mesta Betlehema sa ponáhl'ajte, sa ponáhl'ajte! Vec je veľmi divná a neslýchaná, a neslýchaná. Panna syna porodila do jasličiek ho vložila v meste Betléme, v meste Betléme. Poďme i my všetci jeho privítať, jeho privítať. A na našich inštrumentoch jemu zaspievať, jemu zaspievať. (*Zvolá*) Vstávajte hore valasi, lebo nás čosi v oblakoch straší! Ak nebudete vstávať, budem vás dreveným palošom sekať, až budete do povaly skákať! (*Všetci vstanú okrem Kuba*)

Fedor, Stacho a Bača: (*Chodia okolo ležiaceho Kuba a spievajú. Starý chodí po izbe, drgá do Kuba a dohovára mu*) Kubo náš, Kubo náš, jak ty tvrdo spíš. Kohút kričí, baran bl'ačí a ty neslyšíš. A ty Kubo vstávaj hore, aké sú to jasné zore, aká radosť veľiká, keď vlk ovcu polyká.

Stacho: (*Postaví sa ku Kubovi a vraví*) No nič bratia, teraz musíme nášmu bratovi Kubovi truhlu pomeriť. Taká mu bude široká (*Meria bakul'ou na dĺžku*), taká mu bude dlhá (*Meria na šírku*) a taká mu bude dobrá. (*Buchne ho po nohaviciach*)

Kubo: (*Vstane, postaví sa oproti ostatným a spieva. Starý chodí okolo, drgá do Kuba a vyčíta mu, že nemal spať*) Povedzte mi pastuškovia čo ste videli, že ste sa tak o polnoci všetci rozbehli?

Fedor, Stacho a Bača: Videli dieťaťko, krásne pacholiatko narodené v Betleheme.

Kubo: A ktože vám o dieťati tomto povedal, bol by i ja s vami ta šiel, keby som bol znal.

Fedor, Stacho a Bača: Anjeli spievali, nám oznamovali, že sa Ježiš narodil.

Kubo: A kdeže je na hospode s matkou sveta Pán, by som i ja s vami ta šiel a ho privítal.

Fedor, Stacho a Bača: V chudobnej maštali tam jemu postlali, tam je jeho hospoda.

Stacho: (*Anjel otvorí a rozsvieti betlehemček a Stacho vraví*) No nič bratia, teraz ideme nášmu novonarodenému Ježiškovi dary obetovať.

Fedor: (*Príde k betlehemčeku, pokľakne si, zloží čiapku a vraví. Podobne aj ostatní. Starý zatiaľ chodí poza nich a zazerá*) Ježišku, ja Ti obetujem jabĺčko, aby si nezabudol na mňa a na moje srdiečko.

Stacho: Ježišku, ja Ti obetujem sušeničku, aby si nezabudol na mňa a na moju dušičku.

Kubo: Ježišku, ja Ti obetujem takú klobásu, čo sa do nej štyria valasi opášu, ale Ti ju nedám, lebo ju sám nemám.

Bača: Ježišku, ja Ti obetujem hrudu syra, aby si nezabudol na mňa a na moje ovečky, keď bude tuhá zima.

Fedor, Stacho, Kubo a Bača: (*Bakuľami potláčajú Starého k betlehemčeku a Stacho vraví*) Starý na oferu!

Starý: Jaa neejdzem, boo tam beeru.

Stacho: Starý na oferu!

Starý: Jaa neejdzem, boo tam Paanenka Maaria, taa by maa uubila.

Stacho: Starý oferuj!

Starý: Jaa neeznam.

Stacho: (*Potlačí ho k zemi, dá mu dole baranicu a predpovedá mu, čo má vravieť*) Ja starý úbohý.

Starý: Jaa starý uubohy.

Stacho: Padám pred Tvoje nohy.

Starý: Paadam pred Tvooje noohy.

Stacho: A obetujem Ti tento kožuch z barana.

Starý: Aa oobetujem Tii tento koožuch zz barana.

Stacho: Aby Ti v ňom bolo teplo až do svätého Jána.

Starý: Aaby Tii v ňoom boolo teeplo až doo svätéého Jáána. (*Potom rázne dodá*) Ale Ti ho nedám, do svätého Jána si ho ja ponechám, až potom Ti ho dám!

Starý: (*Vyvalí sa na zem, vstáva a vraví, kým ostatní spievajú*) Eéch, ale som sa prekolopotil, až mi v hlave zatrešťalo!

Fedor, Stacho, Kubo a Bača: (*Chodia dokola a spievajú*) Už sme dary odovzdali Pánu našemu, Pánu našemu. (*Postupne odchádzajú preč, pričom stále spievajú*) Za tie dary, čo ste dali pekne ďakujeme a radostné a veselé sviatky vinšujeme vám.

HRA TROCH KRÁĽOV

Gašpar: (*Zaklope, vstúpi a vraví*) Pochválený buď Ježiš Kristus!

Domáci: Naveky. Amen.

Gašpar: Vážení domáci, dovolíte nám zahrať Troch kráľov?

Domáci: Áno. Nech sa páči. (*Vstúpi Melichar*)

Gašpar a Melichar: (*Chodia dokola a spievajú, Baltazár zatiaľ stojí medzi dverami*) My tri kráľe ideme k vám, šťastie zdravie nesieme vám. Šťastie zdravie, dlhé letá, my prichádzame k vám z ďaleka. Ďaleká je cesta naša, od Betlehema do salaša. (*Zastavia sa a spievajú ďalej*) A ty čierny čo tam vzadu vystrkuješ na nás bradu?

Melichar: (*Vstúpi, postaví sa oproti Gašparovi a Melicharovi a spieva*) A ja nie som žiaden čierny, ja som z tej ďalekej zemi. A tam slnko tak páľilo, až ma do čierne zafarbilo.

Gašpar a Melichar: (*Spievajú*) Keby si nebol po slnci chodil, nebol by si si tvár očmúdl.

Gašpar, Melichar a Baltazár: (*Spievajú*) Slnko je to drahý kameň až na veky vekov. Amen.

Gašpar (Melichar, Baltazár): (*Vinšuje*) Vynsujem vom vynosujem na tyf tľof kľof, zeby šče še dozyl' i drugif tľof kľof. Při scenšču, při zdovju, při dobrym pokoju. V mňejsif gřehaf, ve vjenksif radoščaf, v božskif miloščaf, v hojňjsif a urodňjsif rokať, jako my přezyľi doteroz. Pochvaľen buď Ježiš Kristus!

Domáci: Naveky. Amen.

HRA O HERODESOVI

Vojak: (*Zaklope, vstúpi a vraví*) Pochválený buď Ježiš Kristus!

Domáci: Naveky. Amen.

Vojak: Mozeme vom tu zagrať Herodesa?

Domáci: Áno. Nech sa páči.

Žid: (*Vojde s hrubou knihou pod pazuchou a vraví*) Vjes ty co, kľofe Herodže? Ňesem či smutnom novine. V maľem miastecu Betľehemie še miol narodžič novy kľof zydovski – a to pravie v tym caše.

Herodes: A cy jo jus ňebedem kľofem?

Žid: Ňeviem, aľe tak to jest napisane v prorocťaf. (*Otvorí knihu*) A ty Betľehem, žem judsko, nie ješ nojmňejso miendzy judskymi miastami. Z čebie povstaňe vodca, kľofy bedže spravuvol mój ľud izraelsky.

Herodes: Idž vojok do Betľehema i pozabijoj šičke džeči do dvoľ rokof.

Vojak: Zarož še staňe, moj Paňe. (*Odchádza*)

Herodes: Zidku, zašpevoj mi.

Žid: (*Poskakuje do taktu a spieva*) Na roľi, na roľi zašol jef macku. Prišli diabl'i, čerči, vrobľe, vyzbieraľi, zjedľi go do smacku.

Herodes: Zidku, godoj prírody.

Žid: Při – při – prírody, jehaľi my kolo vody, našli my tam kobyle. Jeden mi godo: „Vež ty tom kobyle zabij!“ Drugi mi godo: „Vež ty tom kobyle predaj!“ Třeči mi godo: „Vež ty tom kobyle zaňni!“ A co jo? Zohabjol jef se kobyle i od tego casu byla kobyla moja.

Smrt': (*Vôjde do izby a vraví*) Ehm, Ehm, dže ten Herodes? A, toš ty tu?! Jus jef če šedem rokof sukala, a jescef če ňenasla – jas teroz. Aľe džiš ješ mi jus prisel pod renke!

Herodes: (*Kľakne a so zopätými rukami prosí*) Šmiertecko, odpušč mi jesce na šedem rokof!

Smrt': Ňic!

Herodes: Daj mi zyč jesce rok!

Smrt': Ňic!

Herodes: Daj mi zyč jesce miešonc!

Smrt': Ňic!

Herodes: Daj mi zyč jesce tydžeň!

Smrt': Ňic!

Herodes: Jesce džeň!

Smrt': Ňic!

Herodes: Jesce godžine!

Smrt': Ňic!

Herodes: Jesce minute!

Smrt': Ňic!

Herodes: Jesce sekunde!

Smrt': Ňic! (*Šmahom kosy mu odtne hlavu a Herodes sa zvalí na zem*)

Čert: (*S vidlami v ruke poskakuje okolo ležiaceho Herodesa a pospevuje*)
Hopa, cupa, moja kupa! Hopa, cupa, moja kupa! (*Zvolá*) Zidže, podž mi pomoc!

Žid: (*Trasie sa*) Jo ňejdem, bo še bojem!

Čert: (*Ostrejšie*) Zidže, podž mi pomoc!

Žid: Jo ňejdem, bo še bojem!

Čert: Zidku, to idžes? Bo če přebijem vidlami!

Žid: (*Bojazlivo mu pomáha*) Jo še bojem, jo še bojem! (*Čert a Žid donesú Herodesa prevaleného cez vidly ku dverám*)

Všetci: A vy, drahí hospodári, za tie dary, čo ste dali, vinšujeme vám, vinšujeme vám: Pane Bože, dobrú noc im daj! Po dobrej noci všeho dobrého, šťastia, zdravia, rôčku hojného! (*Odchádzajú*)³

Tradované povesti: Už v historickej časti publikácie sme uviedli jednu ľudovú povesť, podľa ktorej sa obec Reľov pôvodne nachádzala na vyššie položených miestach pod Spišskou Magurou. Môže byť na nej čosi pravdy, a nemusí. V tejto podkapitole chceme čitateľovi ponúknuť tri iné povesti, na ktorých môže byť tiež niečo pravdy (napr. jestvovanie zbojníkov v našich lesoch, premiestnenie jazera v dôsledku presunu spodných vôd, existencia huncúta Špaka), a niečo dedinského dôvtipu. Všetky tri sa viažu s dobre známymi miestami v našich lesoch – prvá so Zbojníckou dierou, druhá s Jezerským jazerom a tretia s hranicou chotárov na hágovskej Poľane. Započúvajte sa do ich obsahu.

UKRYTÉ POKLADY

„Ech, veru ťažko bolo niekedy dávno prechádzať kupcom s tovarom po ceste do Lendaku. Dobré oni vedeli, že v hágovskom Bóre to nebude pre nich zadarmo. Čakali tam na nich zbojníci.” Takto začal svoje rozprávanie Jaš Štefaňák, ktorý vo svojom živote veľa precestoval – pred vojnou bol v Amerike a cez vojnu musel narukovať na ruský front. Po krátkej prestávke pomaly, záhadne a pútavo pokračoval:

„Ja som to už síce nezažil, no všeličo sme sa podozvedal za mladi – pri mojich cestách za obchodom. Raz som vám išiel s tovarom až do Iglova a keď som už obchody porobil, ako to bývalo dobrým zvykom, bolo treba ísť do krčmy dobré obchody zapíť. Kone som uviazal pred krčmou a hybaj k prvému stolu. Ako si tak poťahujem z fajôčky a popíjam dobrú pálenôčku, zrazu si vám ku mne prisadne jeden starý chlap. Dokrýval k môjmu stolu s paličkou v ruke a prisadol si. Aj mi zaplatil nejaký ten pohárik a pustili sme sa do reči. Videl, že som mladý chlap, mám netypické oblečenie a ktovie čo si ešte na mne všimol?

Spýtal sa ma: ‚Odkiaľže ty ideš chlape?’ Nuž, a ja, že odtiaľ a odtiaľ. Keď to začul, bolo vidieť na jeho tvári, že sa mierne pousmial, no i začudoval. Vraví: ‚No, a čože ty tak za obchodom chodíš? Ved’ ste vy tam bohatý kraj!’ Ja tak naňho pozerám. Vraj bohatý?! A doma pomaly niet čo do úst vložiť. Všimol si moje začudovanie, a tak pokračoval, v čom začal:

„Nuž, tam a tam, v hágovskom Bóre, toľké a toľké poklady sú ukryté. Aj keď tam už zbojníci nežijú dobrých šesťdesiat rokov, hágovský Bór je veru veľmi bohatý. Ja ako mladý chlap som sa totiž dal k zbojníkom, lebo doma by sme sa veru toľkí neuživilí. No, a na týchto mojich zbojníckych chodníčkoch som sa dostal až do zamagurských hôr – do hágovského Bóru. Mal som vtedy dvadsať – teda v najlepších rokoch. Ech, veru dosť sme toho nazbýjali, no aj za veľké ceny. Dvoch z nás chytili

a popravili ešte v prvom roku. Nakoniec sme ostali len traja. Tak sme sa dohodli, že sa rozídeme, aby nechytali aj nás. Každý išiel po svojom. Odvtedy som o nich nič nepočul. Keď sme sa rozchádzali, poskrývali sme niečo z nazbýjaných pokladov na najtajnejšie miesta hágovského Bóru. Pod prísahou sme urobili dohodu, že o tých miestach nikdy nikomu nepovieme. Potom sme sa rozišli už navždy.'

*Pozeral som sa naňho s nemalým počudovaním, no keďže vyzeral hodnoverne, nesnažil som sa oponovať. Potom sme si ešte niečo vypili a pobrali sme sa každý svojou stranou. Odviazal som záprah, sadol do voza, pošibal kone a zadumaný som sa pohol z miesta. Reči toho starca mi vrtali v hlave. Do večera som došiel do Kežmarku, kde som prenocoval a skoro ráno som sa pohol k domovu. Odvtedy som nemal po nociach pokoja. Hocikedy mi napadali myšlienky spojené so schovanými pokladmi. Často som po nociach rozmýšľal a kládol si otázky: 'Kde len môžu byť? Budú asi niekde v okolí Zbojníckej diery, alebo pri bučku? A možno pri Florkovej studničke, alebo žeby pri hrubej jedli?' A možno niekde úplne inde – nevedno.'*⁴

DUCH JAZERA

Voľakedy dávno vraj Jezerské jazero nebolo na tom mieste, ako je dnes. Bolo o niečo vyššie – v hágovskom chotári. Dodnes sa na to miesto volá „na Stare ježořisko“. Ktorí to poznáte – je to na úpäť Pavľušovej Poľany. Voľakedy, za čias zemepánov, patrila celá hágovská Poľana biskupovi v Prešove. Keďže tento bol ďaleko, spravidla prenajímal svoje polia a lesy rôznym gazdom, ktorý mu za to platili. Raz si časť hágovskej Poľany prenajal istý bača z Jurgova, aby tam pásol svoje ovce.

Žil si tam ako v raji – okolo samé lesy, uprostred nich krásne horské jazero, nad hlavou hviezdnatá obloha. Ten bača mal psa, ktorý ho ale nechcel poslúchať. Raz ho tak nazlostil, že by si vskutku zadovážil nového, keby mohol. Avšak nemal nič vo vyhliadke, a tak sa zatiaľ len s týmto trápil, ako vedel. Zavše prišiel aj k hágovskému jazeru, kde bolo dobré stodlisko a kde si ovce mohli odpočinúť. Okolo obehu, keď slnko najviac pražilo, sa v tieni stromov okolo jazera veľmi dobre a príjemne odpočívало – nielen ovciam, ale aj psovi a bačovi. Bača si vždy niečo zajedol a niekedy poobede si aj trochu zdriemol.

Raz trochu dlhšie pridriemal a keď sa zobudil, oviec nebolo. Pozrel na slnko a hneď zbadal, že už možno budú aj štyri hodiny. A keď zazrel svojho Dunča sladko podriemkávať pri najbližšom strome, vošla doňho taká zlosť, žeby ho najradšej na mieste skántril. Rozbehol sa k nemu a s celou zlosťou ho hodil do jazera. Ale čože to je pre psa? Rýchlo sa

prebral a už aj plával k brehu. Keď vyšiel na breh, pastier ho znovu so zlosťou hodil do toho jazera. A vtedy sa stalo čosi nečakané. Duch jazera sa na baču nazlostil a voda sa zrazu pohla zo svojho miesta – začala sa valiť smerom na toho baču. On sa pustil pred nim utekať dolu kopcom – k Jezersku. Dlho však utekať nevládal. Na tom mieste, kde sa jazero nachádza dnes, ho dostihlo a zalialo. Tak sa hágovské jazero presunulo na jezerský chotár.“

BAČA ŠPAK

V doline pod Pálenicou kedysi bačoval bača Špak. V robote šikovný, ako sa lendackému bačovi patrí, v sile sa mu nik nevyrovnal. Kameň, do ktorého kopol, sa rozpadol na márne kúsky. Sám naložil na voz kmeň stromu, čo dvaja chlapi nemohli objať. A odvtedy, čo naraz zmlátil všetkých regrútov z dediny, sa s ním nikto ani do bitky nepúšťal. Hovorilo sa o ňom, že má dve srdcia, preto je taký silný. A nikde nenachádza pokoja, lebo má i dve duše. Aj dve ženy má! S jednou žije na salaši, s druhou chodí do Levoče. Mnohí mu závideli a robili na zlosť. Špak nič nehovoril, len si všetko dobre pamätal. Akoby už vtedy vedel, že jeho chvíľa ešte len príde...

Raz stínal v lese strom a privalilo ho. Na blízku nebolo nikoho, kto by mu pomohol, a preto zomrel. Jeho duch sa zjavil žene zo salaša a povedal jej: „Chod' pod Maguru, tam ležím zabitý!“ Žena šla a naozaj. Špak tam ležal rozdrúzaný a už nedýchal. A bol pohreb, aký ešte v Lendaku nevideli. Mŕtvolu nevyniesli na cintorín, ale podľa jeho dávneho želania naložili na voz ťahaný dvoma pármu býkov a pohli sa smerom k Spišskému hradu, kde mal byť Špak pochovaný. Už bol pohrebný sprievod kdesi pri Beleji, keď sa za ním ozval smiech. Ktože to slýchal smiať sa na pohrebe?!

Všetci sa obzreli – a koho nevideli? Sám Špak kráčal na konci sprievodu a smial sa, akoby jeho vlastný pohreb bol tým najväčším žartom, aký sa mu podarilo vystrojiť. A Špak sa len smial a smial, jeho smiech sa ozýval až v tatranských dolinách, odkiaľ mu odpovedali hromy. Hneď potom sa zatiahla obloha a spustil sa strašný lejak. Ľudia sa rozutekali a truhlu nechali v poli. Keď sa k nej na druhý deň vrátili, nedalo im, aby do nej nenakukli. Pozreli – a vlastným očiam nemohli uveriť. Špakovej mŕtvoľy v nej nebolo! Zmizol, aby sa mohol znova a znova ukazovať ľuďom.

Bola žatva. Ľudia pokosili, pohrabali a pozvážali do stodôl. Potom sa mlátilo. Dňom i nocou buchotali cepy na humnách. Žatva sa pretiahla na celý mesiac. Nečudo, že potom si ľudia chceli oddýchnuť. Veď čo?

Úroda pod strechou, zrno vymlátené a previate. Keď však znova prišli do stodôl, našli zrno povysýpané z vriec a pomiešané s plevami. Pozerajú – nikde nikoho. Pýtali sa: „Kto to?“ A všetci vedeli – Špak! Inokedy hrabali seno na lúkach nad dedinou. Počasie im prialo, robota šla od ruky. Už pred obedom boli hotoví. Zašli na kraj hory, že si v chládku oddýchnu, osviežia sa. Lenže keď sa vrátili, seno, čo pred chvíľou pohrabali do úhl'adných kôpok, ležalo porozhadzované po celej lúke. Kto to? Pravdaže, Špak!

Aj drevorubačom porozvľáčal drevo, čo posťahovali z hory, aj valachom ovce po dolinách porozháňal... Stretol hladného pocestného a rozdelil sa s ním o kúsok chleba, ale najbohatšiemu gazdovi nechal všetok dobytok zahynúť od smädu. Mužom poschovával cez noc kožuchy, ženám čepce a šatky – nikto nemohol vyjsť do práce. Všetci hľadali svoje veci, a keď sa unavení vzdali nádeje, Špak im nasledujúcej noci vrátil veci na miesta, odkiaľ ich bol vzal. Už si s ním Lendačania nevedeli rady, všetka ich práca vychádzala nazmar. Vtedy im ktosi naradil, že možno Špakovho ducha vyženú z dediny, ak vykopú jeho truhlu a spália ju na hranici štyroch chotárov. Čo však bolo dôležité – na miesto spomenutej hranice ju mohli vyviesť len jeho vlastné voly. Aj tak urobili.

Na hranici Lendaku, Hágov, Jezerska a Ždiaru sa zišla celá dedina. Ticho bolo ako v kostole. Keď vzbĺkla vatra a plamene objali truhlu, nad hlavami dedinčanov sa ozval smiech, navlas podobný tomu z pohrebného sprievodu. Obzreli sa, nič nevideli. Pozreli sa na jedľu, ktorá stála na kraji lesnej čistinky – na jej vrcholku sedel Špak a smial sa: „Špaka pália, a Špak tu!“ Ani tak si Lendačania nepomohli. Darmo volali kňaza, aby zarietil Špaka až do deviateho kolena. Nepomohla im ani archangelika a iné zázračné bylinky, ktoré inak spoľahlivo chránili pred zlými duchmi. Znova a znova sa v Lendaku diali nevysvetliteľné veci a hoci Špaka nikde nevideli, každý vedel, že má v tom prsty a niekde za smrečkom sa potichu smeje.⁵

Piesne, príslovia, pranostiky a porekadlá: Okrem vianočných hier a povestí sa medzi ľuďom Reľova a Hágov uchovali aj iné poklady ľudovej slovesnosti. Patria medzi ne predovšetkým piesne, rôzne príslovia, pranostiky a ľudové porekadlá. O väčšine z nich nevedno, či skrsli v hlavách našich predkov, alebo ich od niekoho prevzali. Takéto „ľudové múdrosti“ sa totiž šírili a prenášali z jednej dediny do druhej – z jedného chotára do druhého. Zaiste medzi ne patria nasledujúce piesne:

- „Goraľu, ci či ňe žal', odhodzič od stron ojcostyf...“
- „Na Vojtovej roľi studžonecka stojí...“

- „Ej z gory, z gory, jadom mazury...“
- „Jo maly gorolek v malym kapel'usku...“
- „Magora, Magora, ty moja ojczyzna...“
- „Kozdy flisok zdruŕ, swojom lodke gno...“
- „Šol jef zitko za gorami, ŕoć go Ňebedem...“
- „Podŕmy hlopцы, podŕmy zbijać...“ a d'alsie.

Kaŕda zo spomenutých ľudových piesní nesie v sebe aj akési posolstvo – myšlienku. Niektoré sa viaŕu s rozluckou a odchodom do d'alekeho sveta, iné s rodným krajom a ešte iné s láskou. V jednej zo zachovaných zamagurských piesní sa spieva aj o dedine Reov:

*„Magora, Magora a jo Magoranka,
poće hlopцы toncyć, poće hlopцы toncyć, bo jo toncem rada.
Magora, Magora, na Magoře je slup,
a jo spod Magory, a jo spod Magory do Reova cup, cup.
Pieņiny, Pieņiny, goraof tišonce,
a jo gorolecek, a jo gorolecek z dŕedŕiny Leņņice.“*

Iná pieseņ, ktorá sa moŕe, a nemusí spájať so známymi chotarnymi názvami v miestnej ćasti Hagy – „Malé Lazy“ a „Veľké Lazy“ – má nasledovnú podobu:

*„Ňebedom še dŕeŕki vydavać,
kim Ňebedom umieć dobre tancuvać.
Bo, jak my na Lazof oraı,
to my sobie o tym godaı.“*

Na rozdiel od vyššie uvedených goralských piesní je o jednej ľudovej piesni v obecnej kronike výslovne napísané, ŕe pochádza z dedinky Hagy a viaŕe sa s tancom „štajrak“ (podupova goralská polka). Názov tanca je odvodený od pomenovania koņa, ktorý bol mohutný a keć dupol nohou, bolo to poćuť po celom chotári. Ide o jeden z najstarších zachovaných ronıckych tancov v Zamagurí. Źial', uŕ ani tí najskôr narodení obyvatelia si presne nepamätajú slová piesne, ktorá sa s ním spájala. Samotný tanec sa našťastie zachoval. Zaćına sa tancovať v radovej dvojke – jeden za druhým. ćasť pôvodnej piesne znie:

*„Podŕmy hlopцы v štajraka, Ňef nos milo Ňeceko,
jak Ňeceko – Ňef stoi, štajrak še jej Ňeboji.“*

Okrem ľudových piesní, ktoré si naši predkovia spievali pri rôznych príležitostiach – pri práci i pri oddychu, v deň všedný i sviatočný – sa zachovali aj mnohé ľudové „múdrosti“ vo forme prísloví, pranostík a porekadiel. Taktiež nevedno, v akej hlavy sa zrodili, ale dôležité je, že sa tradovali a dostali až k nám. Pre obohatenie ponúkame aspoň niekoľko z nich:

- „Reľov s Hagami – krupy s flakami.“
- „Reľoviaňe i Hagoviaňe som ostre, jak koncyste sidla.“
- „Jak še modľimy, tak momy.“
- „Jak Pon Bog Kubovi, tak Kuba Panu Bogu.“
- „Na Boze narodzeňe o kuře postompieňe.“
- „Na Novy rok o zajonci skok.“
- „Na Třof krol'i o krok daľi.“
- „Na Gromňice, koňec saňice.“
- „Jak na Gromňice mlacki – zazbieruj klacki, a jak mroz – na kazdyj grapje šana voz.“
- „Na Gřegořa l'ody idom do mořa.“
- „Jako na Jozefa kopl'ina, tako na Vojčeha trovina.“
- „Na Vojčeha malo počeha.“
- „Před Vojčehem – jak byš trove kl'escami čongnol, to ňevyčongňes; po Vojčehu – jak byš jom mlotkem tluk, to be rošč.“
- „Marek vlozy do žemie ogarek.“
- „Peter, Pavel gřiby sadzom.“
- „Jak ve viľijom Jakuba hrube hmury, bedže duzo šňega.“
- „Gruľe še kopjum od Mihola do Gola.“⁶

5.2. Ľudové zvyky

Duchovnú kultúru našich predkov, okrem povestí, piesní, prísloví, porekadiel a pranostík, dotvárali aj ľudové zvyky. Ba možno povedať, že práve v ľudových zvykoch sa zachovali jednotlivé poklady ľudovej slovesnosti, ktoré sme opísali vyššie. Jasným príkladom toho sú vianočné hry, ale aj mnohé piesne, ktoré sa spievali napr. na fašiangy alebo vo svätajánsku noc. Iné ľudové zvyky sa dotýkali rodinného života, no mali na nich účasť aj susedia a známy, ba niekedy i celá dedina. Týmto spôsobom bol človek sprevádzaný svojim okolím „od kolisky až po hrob“. Mnohé z ľudových obyčajov, ako to uvidíme nižšie, sa spájali s poverami jednoduchého ľudu. Verili, že pri krste, sobáši či pohrebe treba urobiť všelijaké zaužívané úkony, lebo inak sa môže stať nejaké nešťastie.

Podobne tomu bolo aj v niektoré zvláštne dni počas roka. Podme sa teda pozrieť, ako to vyzeralo.

Krst: Osud človeka bol podľa ľudových predstáv určený už pri jeho narodení. Najbližší príbuzní sa snažili predvídať najdôležitejšie udalosti jeho života z rôznych sprievodných znakov a okolností. Preto narodeniu dieťaťa, tehotenstvu ženy, pôrodu, šestonedeliu, opatere dieťaťa, ako aj kmotrovským vzťahom spravidla predchádzali rôzne poverové praktiky s magickým významom. Mali zabezpečiť ochranu matky a dieťaťa a prostredníctvom krstných rodičov aj výchovu a často aj výživu. Hneď po narodení babica dieťa dôkladne prezrela a prežehnala. Niekedy dávali dieťaťu do ruky rôzne pracovné nástroje, ktoré mu mali privolať také schopnosti, aby mohlo vykonávať zamestnanie, ktoré si rodičia preň žiadali – napr. modlitebná knižka (ak chceli mať kňaza), pero (aby bolo múdre), kladivo (aby bolo robotné) a pod. Vítaným členom rodiny bol chlapec, ktorý bol následníkom rodu i nositeľom jeho mena. Ak mali v rodine samé dievky, niekedy žartom a niekedy polovážne sa povedalo, aby si dali pluh pod posteľ – že potom bude chlapec.

Veľká dôležitosť sa pripisovala aj dňu, v ktorom sa dieťa narodilo. Najnepriaznivejší deň roka mal byť Veľký piatok, najšťastnejší Štedrý deň. Dĺžka života dieťaťa sa určovala podľa toho, či mesiac pribúdala alebo ubúdala. Vážna rola vo vzťahu k tehotenstvu ženy i pôrodu sa pripisovala ženským démonickým bytostiam, ktoré škodili matke i dieťaťu (bogiňky, divé žienky a pod.). Tomu mali predísť všelijaké zaklínacie formulky a iné praktiky. Kým dieťa nebolo pokrstené, mali nad ním moc všelijaké zlé sily. Preto skôr, ako ho dali do kolisky, vykropili ju svätenou vodou. Až do času krstu nemohlo dieťa ostať samé, pretože by ho strigy vymenili.

Dôležitú úlohu pri krste dieťaťa zohrávali krstní rodičia (kumoter a kumotra). O ich výbere sa rozhodovalo už pred narodením dieťaťa. V dávnych časoch boli kmotrmi väčšinou ľudia spoza rodinného kruhu – susedia, priatelia, známi. Neskôr sa to zmenilo a dnes sa za krstných rodičov spravidla pozývajú členovia vlastnej rodiny – súrodenci, švagrovia, švagríné a pod. Krstný otec sa ešte aj dnes nazýva „potek“ a krstná matka „gutka“. O ich výber sa pôvodne starala babica, neskôr samotní rodičia. Ponúknuté kmotrovstvo sa bez vážnej príčiny nesmelo odoprieť. Ku všetkým deťom z jednej rodiny sa spravidla pozývali jedni a tí istí ľudia. Na okraj možno spomenúť udalosť nemenovaných kmotrov, z ktorých jeden mal veľa detí. Keď prišlo na svet ďalšie a prosil svojho kmotra o kmotrovstvo, dotýčny mu mal povedať: *„Sluhoj kumotře, to by jus hočkego zmierzalo.“*

Samotný krst sa spravidla udeľoval v prvých dňoch po narodení. Z toho dôvodu na krst do kostola nešli rodičia, ale len kmotrovci. Krstná matka obliekla dieťa a uložila ho do perinky. Pred samotným krstom, keď odchádzali z domu, zvykli povedať: „*Berieme vám pohana, prinesieme kresťana.*“ Po krste, keď sa vrátili do domu, kmotra povedala: „*Odniesli sme pohana, priniesli sme kresťana.*“ Následne položila dieťa na zem a čakalo sa, kto z rodičov prvý zodvihne dieťa zo zeme a privinie ho k sebe. Dieťa mal zo zeme zdvihnúť otec – tým dal najavo, že dieťa uznáva za svoje a prijíma ho za syna alebo dcéru. Až potom ho dal matke.

Na pohostenie z príležitosti krstu sa podľa možností rodičov pozýval široký okruh ľudí – bola to nielen rodinná, ale aj susedská slávnosť. Nepísaným zvykom bolo, že hostia zvykli so sebou niečo priniesť, a tak sa náklady rodine sčasti vrátili. Medzi tradičné dary krstných rodičov patrilo plátno alebo odev a peniaze. Niekedy počas krstín babica vyberala od hostí „na čepček“ alebo „na kočík“. Pri krstnej hostine nemali chýbať rôzne tradičné jedlá, predovšetkým typicky zdobené koláče z kysnutého cesta.

Nakoniec možno ešte dodať, že pri príležitosti odstavenia dieťaťa (keď ho matka prestala koiť) dali pred dieťa na stôl rôzne predmety – knižku, pero, ruženec, peniaze, chlieb, vajíčko a pod. To, čo prvé chytilo do ruky, určilo jeho budúcnosť: kniha, pero – bude učené; peniaze, chlieb – bude bohaté; ruženec – bude pobožné; vajíčko – bude okrúhle. Niektoré z uvedených zvykov sa udržiavajú až dodnes, ba niekedy ožívajú aj predtým zabudnuté. Hoci ľudia už s nimi nespájajú rôzne povery, z lásky a úcty k dedičstvu otcov ich zachovávajú a tým dodávajú ľudovú krásu udalostiam okolo narodenia a krstu dieťaťa.⁷

Svadba: Druhým významným míľnikom v živote človeka je uzavretie manželstva. Život jednotlivcov sa kedysi odohrával pred celou dedinou. Od narodenia sledovalo kolektívne oko dediny rast a počínanie každého svojho člena. Nepísané predpisy, príkazy, zákazy a normy správania usmerňovali mladého človeka v jeho konaní. Pri dôležitých životných rozhodnutiach a udalostiach, do centra ktorých patrila predovšetkým svadba, sa bolo potrebné riadiť podľa starých obyčajou. Jedným z týchto obyčajou bola aj voľba životného partnera.

Najväčšiu úlohu tu nezohrávali city a vzájomná sympatia, ale majetkové rozdiely. Preto výber neraz pripadal viac kolektívu (najmä rodinnému) ako samotným partnerom. Nehovorilo sa: „*Ten sa žení, tá sa vydáva*“, ale „*Toho ženia, tú vydávajú.*“ Bránenie v láske, intrigy a neprajnosť boli príčinami nejedného nešťastného mladého života. Manželstvá sa často uzatvárali nie podľa srdca, ale podľa vôle rodiny.

Typickým znázornením tejto skutočnosti je veta, ktoré povedal Vavro Aurelovi v známom historickom románe *Alžbetin dvor*: „*Myslíš si, že teba ženia? To si len Alžbetin dvor berie Rakovského kúriu.*“

Zasnúbenie a samotná svadba sa utajovali veľmi dlho, aby bolo prekvapenie čo najväčšie. Napriek tomu o tom v dedine každý vedel. Obdobie mládenectva a dievoctva sa končilo uzavretím manželstva. V predvečer svadby ženích usporiadal zábavu – zvanú „Dobrá noc“, na ktorej sa nastávajúci manželia lúčili s ostatnými mládencami a dievkami. Boli si vedomí, že po svadbe už musia svoje správanie prispôbiť požiadavkám, ktoré sa vyžadovali od ženatého muža a vydatej ženy. Nastali napr. aj zmeny v zaujatí miesta v kostole, v odeve, u žien aj v účese, ale predovšetkým sa im končil bezstarostný a veselý život mládenectva a dievoctva.

Pri sobáši opäť plnili dôležitú úlohu krstní rodičia. Bývali prostredníkmi (vymluvný, vymluvná) medzi snúbencami a počas svadby starostami (starosta a staroščina). Po príchode svadobného sprievodu k domu nevesty pristúpil starosta k dverám a pýtal sa, či tam majú pre nich nevestu. Najprv mu ponúkali rôzne staré dievky, a keď nechcel privoliť, pustili svadobný sprievod do domu, aby si ženích sám našiel svoju vyvolenú. Následne rodičia udelili snúbencom rodičovské požehnanie a za spevu odobierkovej piesne kráčali do kostola na sobáš. Lúčenie nevesty patrilo medzi najdojímavejšie scény svadobného rituálu. Keďže sa nezachovali typické goralské svadobné piesne, ponúkame čitateľovi slová odobierkovej piesne z neskoršieho obdobia, ktorá sa spieva i dnes:

*„Zbohom ostávajúte, mamičkine kl'ucky,
čo vás otvárali, moje biele rúčky.
Zbohom ostávajúte, mamičkine prahy,
čo vás prekráčali, moje biele nohy.
Pomaly ma ved'te, hore tou dedinou,
nech sa odoberiem od svojich frajerov.“*

Po sobáši bola svadobná hostina, ktorá spravidla trvala tri dni. Ľudia sa veselili, zabávali, medzičasom odišli nakrmiť dobytok a opäť sa vrátili na svadbu. Neodmysliteľnou súčasťou veselí bola ľudová hudba – predovšetkým harmonika, husle, trúbky a basa. Typickým, a v ojedinelých prípadoch i dodnes udržiavaným zvykom, je čepčenie mladuchy. Niekedy ešte pred čepčením zvykli mládenci uniesť nevestu, za ktorú potom musel ženích zaplatiť výkupné.

Najdôležitejším úkonom prvého družbu v súvislosti s čepčením nevesty bolo snímanie party. Pred polnocou pristúpil k mladuche s otázkou: „*Pýtam sa vás, pani mladá, po prvý raz: Či dovolíte vienok sňať?*“ Nevesta mala odpovedať: „*Nedovolím.*“ Nato prvý družba otázku zopakoval: „*Pýtam sa vás, pani mladá, po druhý raz: Či dovolíte vienok sňať?*“ Mladucha opäť povedala: „*Nedovolím.*“ Vtedy zaznela tretia otázka s možnosťou výberu: „*Pýtam sa vás, pani mladá, po tretí raz: Či dovolíte vienok sňať a či hlávku sťať?*“ Na to mladucha so slzami v očiach zašepkala: „*Vienok sňať.*“ Vtedy jej prvý družba zobral venček – symbol panenstva, a družičky pristúpili, aby v sprievode prislúchajúcich spevov vykonali akt čepčenia mladuchy.

Počas odvádzania nevesty do ženíchovho domu (spálne) sa zvykla spievať odobierková pieseň, ktorá bola akoby pokračovaním vyššie uvedenej piesne, majúcej svoje miesto počas cesty do kostola. Mala presne takú istú štruktúru i melódiu:

*„Zbohom mi ostávaj, slobodienka moja,
už budem 'Janičko', tejto noci tvoja.
Zbohom ostávajte, všetci rodní milí,
už ma odvádzajú, k svadobnej posteli.
Zbohomže ostávaj, nevesta jak ruža,
pošleme za tebou, najkrajšieho muža.“*

Do okruhu svadobných zvykov patrilo aj vozenie vena nevesty do domu ženícha. Veno pozostávalo z truhlice, v ktorej mala nevesta šatstvo, periny, záhlavky a predmety dennej potreby. Pred odchodom z rodinného domu sa spievali rôzne dojímavé rozlúčkové piesne, v ktorých sa nevesta lúčila s rodičmi, susedmi, kamarátkami. Ak bol ženích z inej dediny a odvážal si nevestu so sebou, mládenci zvykli postaviť bránu a pýtali od ženícha výkupné. Nakoniec možno len dodať, že niečo z povedané sa zachovalo dodnes, niečo zaniklo, a niečo opäť ožíva.⁸

Pohreb: Starobu a príchod smrti ľudia prijímali pokojne – ako prirodzený jav, proti ktorému nielo lieku. Mimoriadnu pozornosť i bolesť prinášala i prináša smrť dieťaťa, mládenca, dievky, mladej ženy po pôrode, mladého muža. Verilo sa, že smrť oznamujú nezvyčajné úkazy – napr. padanie obrazov zo steny, otváranie dverí, búchanie na okná, buchotanie hrncov v kuchyni, zastavenie hodín, alebo určité sny (napr. keď sa snívalo drevo a pod.). Keď v dome skonával človek, príbuzní zapálili hromničnú sviecu, modlili sa, zavolali kňaza, aby mu vyslúžil potrebné sviatosti. Hovorilo sa, že ak umierajúci dlho skonával, čakal na

niekoho, komu v živote ublížil, aby ho poprosil o odpustenie. Pri skonávaní príbuzní sledovali dych človeka, a keď dodýchal, zatlačili mu oči, zastavili hodiny, zakryli zrkadlá a otvorili okná, aby duša mohla opustiť dom. Niektorí z rodiny išiel oznámiť úmrtie na faru a zvonárovi, ktorý až do pohrebu zvonil trikrát denne: na úsvite, na poludnie a po západe slnka.

Telo zomrelého človeka bolo spravidla až do pohrebu v dome. Po smrti mal v danej rodine svoje miesto celý rad rozličných úkonov – položenie tela na slamu rozostlanú po zemi alebo na lavicu, zapálenie sviec, umývanie a obliekanie, zvonenie, spoločná modlitba príbuzných, susedov a známych a nakoniec samotný pohreb. V miestnosti, kde bolo telo mŕtveho, nemalo byť zrkadlo – aby sa v ňom duša nevidela a neostala v dome. Do truhly sa spravidla dávala modlitebná knižka a ruženec, tuhým fajčiarom dávali aj fajku a tabak, aby sa po ne neskôr nevracali. Telo mŕtveho bolo v dome spravidla tri dni. Počas týchto dní nemal byť zosnulý nikdy sám – neustále sa pri ňom striedali nejakí ľudia – príbuzní, známi, susedia, priatelia a modlili sa.

Pred začatím pohrebu mal miesto akt zakrytia a vynášania rakvy. Robili to príbuzní alebo susedia a známi, ktorých o túto službu poprosila rodina. Rakva sa vynášala nohami dopredu. Vo vchodových dverách chlapi vynášajúci truhlu zastavili a trikrát sa ňou dotkli prahu. Bol to akt poslednej rozlúčky s vlastným domom. Podobne sa robilo pri vynášaní rakvy z kostola – po skončení svätej omše. Na cintoríne mala svoje miesto posledná rozlúčka a poďakovanie niekoho z príbuzných zosnulého za prejavy sústrasti a modlitby. Po spustení rakvy ľudia zvykli hádzať do hrobu hrudy hliny alebo čecínu. Potom nasledovalo skromné pohostenie, spravidla v dome zosnulého. Na záver možno dodať, že slobodného mládenca alebo dievku zvykli v pohrebnom sprievode nosiť ich rovesníci. Pred rakvou išiel mládenec alebo dievka, nesúci venček z myrty alebo rozmarínu.

V týchto obyčajach dnes nastali značné zmeny. Vyplývajú ony zo skutočnosti, že dnešný človek umiera spravidla v nemocnici a jeho telo je až do pohrebu v dome smútku alebo mrazničke. Medzi dodnes zaužívané praktiky patrí spoločná modlitba rodiny, susedov a známych, rozlúčka so zosnulým pred zavretím truhly, pohreb so svätou omšou a rozlúčka pri hrobe. Po pohrebe zvykne byť v kultúrnom dome pohostenie zvané „kar“. Ľudia prejavujú svoju sústrasť rodine zosnulého, potešujú ich v žiali, spomínajú. Pri pití sa spravidla neštrngá – niekedy sa obávali, aby duša zomrelého nepočula štrngot a nevrátila sa.⁹

Od Adventu do Veľkej noci: Od obyčajou, ktoré mali svoje miesto v živote človeka „od kolísky až po hrob“ sa teraz prenesme k ľudovým

zvykom, ktoré sa striedali v kolobehu jedného roka. Mali ony súvis predovšetkým s významnými kresťanskými sviatkami: Vianoce, Veľká noc a Turíce. Spájali sa taktiež s kolobehom života na gazdovstve – prosebné dni, dožinky a pod. Z praktických dôvodov sme ich rozdelili do dvoch častí. V prvej si priblížime ľudové zvyky na Ondreja, Luciu, Vianoce a Fašiangy.

Sviatkom svätého **Ondreja** sa začínali tzv. strydžie dni. Tak sa nazývali dni, v ktorých podľa ľudovej tradície mali mať bosorky najväčšiu moc. Stretávali sa na krížnych cestách a rôznym spôsobom škodili ľuďom. Medzi tieto dni patrili predovšetkým: sviatok svätého Ondreja a sviatok svätej Lucie. Zároveň sa vtedy dalo veľa dozvedieť o budúcnosti – predovšetkým vo vzťahu k osobe budúceho životného partnera a svadbe. Medzi zaužívané zvyky na Ondreja patrilo liatie olova, varenie halušiek a trasenie plotov. V predvečer tohto sviatku sa nepriadlo, ale dievky sa zišli tak, ako sa obvykle schádzali na priadky. Pri liatí olova museli byť dodržané nemenné pravidlá – predovšetkým drevo, na ktorom roztopili olovo, muselo byť ukradnuté v dome, kde býval Ondrej. Dievka, pre ktorú sa lialo roztopené olovo, musela držať misku so studenou vodou. Podľa formy stuhnutého olova potom predpovedali zamestnanie, prípadne aj spoločenské postavenie jej nastávajúceho.

Podobne to vyzeralo aj pri varení halušiek. Dievky spoločne urobili cesto a na lístky, ktoré do cesta zabalili, každá napísala meno jedného mládenca (spravidla svojho vyvoleného). Jeden lístok musel ostať prázdny – to znamenalo, že dotyčná zostane starou dievkou. Vodu do hrnca museli nanosiť v ústach, drevo a múka museli byť ukradnuté v dome, kde býval Ondrej. Potom si každá vybrala jeden lístok a zistila, čo ju čaká a neminie. Inou formou tohto zvyku bolo, že každá mala svoju kôpku halušiek a varili ich jedna po druhej. Každá si zo svojich halušiek vytiahla meno toho, ktorý jej mal byť súdený. K tomu sa niekedy pridávalo aj trasenie plotu – aby sa dievky uistili. Išli k domu, kde býval Ondrej, potriasli plot a povedali: „Plôtik, plôtik trasiem ťa, svätý Ondrej prosím ťa, daj mi tejto noci znať, s kým budem pred oltárom stáť.“ Potom počúvali, z ktorej strany zabreše pes, lebo tým smerom sa mali vydať. A v noci čakali, či sa im nebude snívať nejaký mládenec.

Ďalším zvláštnym dňom bola **Lucia**. Tento deň bol pred zavedením gregoriánskeho kalendára považovaný za najkratší deň v roku – bolo najmenej denného svetla a najviac tmy, a teda nebezpečenstvo zo strany škodlivých síl bolo veľmi veľké. Napr. v deň svätej Lucie nedovolili žiadnej cudzej žene vyniesť mlieko z domu, lebo verili, že v tom čase prichádza pýtať mlieko striga, aby prostredníctvom neho poškodila krave. Ak krava dávala málo mlieka alebo bolo nekvalitné, gazda mal

podozrenie, že jej striga počarila. A striga si za ten čas pokojne dojila gazdovo mlieko vo svojom dome – napr. z plášťa alebo kožucha. Najpopulárnejším prostriedkom, ako odhaliť strigy v dedine bol tzv. luciový stolček. Mal byť robený od Lucie do Vianoc a keď si naň gazda počas polnočnej omše sadol, videl za oltárom všetky strigy. Tie videl aj kňaz, ale nesmel ich vyzradiť. Po omši musel dotýčny človek rýchlo utekať domov, lebo keby ho odhalené strigy dochytili, bolo by s ním zle-nedobre.

Neskorším zvykom, spojeným so sviatkom svätej Lucie, boli tzv. luciové sprievody. Boli to skupinky mladých ľudí, preoblečených za strigy. V týchto sprievodoch sa nachádzali rôzne postavy – napr. cigánky, staré dievky s deckom na rukách, smrť s kosou a pod. Tí, ktorým sa neušla žiadna maska si aspoň zmenili výraz tváre, aby ich ľudia nepoznali. Tak chodili z domu do domu a vystrájali všelijaké veci – symbolicky vymetali pavučiny, bielili steny a pod. Pritom mali samozrejme veľa humorných vstupov – napr. na adresu nedobrej gazdinej, ktorá si sama nevymetie pavučinu. Ak ich niekde nechceli prijať z obavy pred neporiadkom, ktorý po sebe zanechali, urobili im niečo napriek – napr. zvonka im vápnom zatreli obloky, a tak ráno – v domnení, že je ešte noc, domáci zaspali do práce.

Z tejto pôvodnej palety zvykov neskôr zostalo už len to ostatné – bez predchádzajúceho luciového sprievodu mládež zvykla urobiť niektorým ľudom v dedine napriek. Nebolo to s úmyslom poškodiť dotýčného človeka, ale pre zábavu a žart. Niekedy napr. gazdovi rozobrali voz, ktorý vyniesli na strechu, kde ho opäť dali dokopy. Čo mal gazda robiť? Kúpil fľašu pálenky a mládenci mu z vďaky dali všetko do poriadku. V obecnej kronike sa napr. spomína, že mládež v predvečer Lucie vyniesla kováčovi všetko náčinie vonku na sneh. Už sa nepíše, či mu potom pomohli dať ho dovnútra. K tomu by sme mohli písať mnohé ďalšie pestvá: vyvedenie koňa na šopu, výmena vrát, rozvalenie dreva vo dvore a pod.

Po adventnej príprave prišli na rad dlho očakávané **Vianoce**, s ktorými sa opäť spájali mnohé ľudové zvyky. Medzi ne patrili predovšetkým vianočné hry, o ktorých sme písali v predchádzajúcej podkapitole. Okrem toho chodili po spievaní aj malí vinšovníci, niekedy miništranti. Z vianočných vinšov treba uviesť typický zamagurský vinš, ktorý je medzi ľudom dodnes živý:

*„Vynsujem vom vynsujem,
na scenšče, na zdrovje, na to Boze narodzeňe,*

*zeby šče še dozyli drugego Bozego narodežo.
Pri scenšču, pri zdrovju, pri dobrym pokoju,
v mñejsif gřehaf, ve vjenksif radoščaf, v božskif miloščaf,
v hojñejsif a urodñejsif rokaf, jako my přezyli doteroz.
Pochval'en bud' Ježiš Kristus. “*

Najviac ľudových zvykov sa viazalo na Štedrý večer – niekde nazývaný aj „Dohviezdny večer“. Hoci naši predkovia boli chudobní, na štedrú večeru sa každý snažil našetriť rôzne dobroty, aby bola čo najbohatšia. Cez deň sa zvykol dodržiavať pôst – aj preto, aby večer lepšie chutilo. Typickým štedrovečerným jedlom bola kapustnica s hríbmami a ryba. K tomu neodlučiteľne patrili medovníky. So štedrou večerou sa spájali aj niektoré zaužívané úkony. Pod obrus zvykli dávať niekoľko mincí a obilia – aby si zabezpečili v nastávajúcom roku hojnosť. Na stôl sa položila svieca a chlieb. Pod stolom mali svoje miesto železné predmety ako symboly zdravia, a predovšetkým železná reťaz omotaná okolo nôh stola, čím sa mala zabezpečiť súdržnosť rodiny. Všetko to robili preto, lebo verili, že v tento výnimočný deň sa uvoľňuje väčšie množstvo Božieho požehnania.

Pri východe prvej hviezdy zasadli všetci členovia rodiny k štedrovečernému stolu. Otec rodiny predniesol modlitbu vďaky a požehnania a niektoré z detí prečítalo stať evanjelia, v ktorej sa písalo o narodení Mesiáša. Potom sa začala štedrá večera. Keď po jej skončení poďakovali za prijaté dary, zvykli vyjsť na priedomie, aby videli, ako sa lesy idú pokloniť novonarodenému Mesiášovi do Betlehema. V ten večer zvykli naši predkovia prinášať do domu slamu alebo seno, na ktorom počas Vianoc aj spávali. Malo im to pripomenúť chudobu jasiel', v ktorých sa narodil Mesiáš. Na zakončenie možno dodať, že k Vianociam na dedine patrila aj koleda – posviacka domov a rodín. Kňaz si pritom zapisoval všetky zmeny, a tak mal dobrý prehľad o situácii vo svojej farnosti. Z príležitosti koledy sa na veraje dverí písali číslice označujúce začínajúci sa rok a písmená C + M + B (z lat. Christus Mansionem Benedicat, čo po slovensky znamená „Kristus nech žehná tento dom“).

Vianoce sa skončili a blížil sa pôst. Predtým však bolo ešte obdobie zábav a karnevalov – **fašiangy**. Týmto pomenovaním sa v užšom zmysle označuje čas od soboty do utorka pred popolcovou stredou. Mládež sa zvykla v tieto dni zabávať viac ako inokedy – vedeli, že ak nie vtedy, potom bude na zábavu príležitosť až po Veľkej noci. Vytvárali sa sprievody rôznych masiek, ktoré boli na rozdiel od lucijných sprievodov spojené s veselou muzikou. Takéto skupiny chodili po dedine, navštevovali domácnosti, spievali, hrali a zabávali sa. Fašiangové veselie

sa končilo v utorok pred polnocou symbolickým „pochovávaním basy“. Tento akt znamenal, že sa končí obdobie zábav a začína sa pôst. Pohreb basy bol sprevádzaný spevom a predstieraným plačom, ktorý celej ceremónii dodával humorný a neopakovateľný charakter.¹⁰

Z vyššie opísaných ľudových zvykov „od adventu do Veľkej noci“ sa dnes zachovalo len niekoľko, ktoré sú viac spojené so životom rodiny ako dediny. Patria medzi ne predovšetkým vianočné zvyky, spojené so Štedrým dňom a štedrou večerou. Ďalej sa tradujú vianočné hry, koleda a pôvodný goralský vinš. Ľudové zvyky na Ondreja a Fašiangy sa už dnes neobjavujú, iba ak potajme. V ojedinelých, a nie vždy dobre pochopených prípadoch, sa ešte udržiava časť zvykov, spojených so sviatkom svätej Lucie. Je však pravdou, že po odtrhnutí „robenia napriek“ od pôvodných lucijných sprievodov to už nemá svoj plný význam.

Od Veľkej noci do Krista Kráľa: V druhej časti, venovanej ľudovým zvykom majúcim svoje miesto v kolobehu roka, si povieme o svätení jedál a oblievačke na Veľkú noc, o stavaní májov na Turíce, o pálení jánskych ohňov na Jána a tiež o dožinkách. Zvyk svätenia veľkonočných jedál sa rozvinul na východnom Slovensku. Vo veľkonočné ráno ľudia brávali pripravené košíky a išli do kostola požehnať jedlo, ktoré sa v niektorých oblastiach nazývalo „pascha“. V košíku sa okrem chleba mali nachádzať aj mliečne výrobky (maslo, prípadne syr), mäsité výrobky (šunka, klobása), vajíčka, horké zeliny a soľ. Po požehnaní sa každý ponáhlal domov, lebo kto ako šikovne došiel, tak šikovne mal ukončiť žatvu. Najprv sa väčšinou jedlo veľkonočné vajíčko, ktoré gazda rozdelil na toľko častí, koľko bolo ľudí v dome – tento akt mal vyjadrovať súdržnosť rodiny. K tomu možno ešte dodať, že zvyšky z posvätených jedál (kosti, škrupiny) položili pod prvú brázdou, aby chránila úrodu pred krupobitím a inými pohromami.

Dodnes udržiavaným zvykom vo Veľkonočný pondelok je **oblievačka**. V ostatnom čase sa vyskytuje aj šibačka, ale tá nepatrí k pôvodným ľudovým tradíciám v Reľove a Hágoch. Oblievačka sa začínala ešte v noci alebo zavčas rána. Predtým sa mládenci stretli v krčme, a keď sa trochu potúžili, prechádzali z domu do domu – všade tam, kde mali dievky. Dievky mládenčov očakávali a tešili sa, že ich neobišli. V opačnom prípade by to bol znak, že mládencom na nich nezáleží, a to bolo omnoho horšie. Keď skupina oblievačov prišla do domu, vytiahli dievky von – k rieke alebo studni – a vykúpali ich tak, že na nich nezostalo suchej nitky. Na taký veľkonočný pondelok musela mať každá dievka pripravených aspoň niekoľko suchých odevov. Podľa

všeobecného presvedčenia poriadne vykúpané dievky mali byť zdravé, čerstvé, pracovité, šikovné a usmievavé.

Pri oblievačkách sa samozrejme stávali rôzne veci a humorné situácie. Mohlo sa stať – a aj sa stalo, že šikovnejšia dievka potiahla jedného z mládencov, ktorý ju pri oblievaní držal za ruku, a nebola mokrá ona, ale on. Samozrejme, že potom na ňu vyliali dvakrát toľko vody, ale čo už na tom? Po oblievačke bývalo pohostenie, pri ktorom nechýbala pálenka, koláče a rôzne iné dobroty. Na záver možno dodať, že oblievačka a šibačka majú vraj svoj pôvod v Jeruzaleme – bezprostredne po zmŕtvychvstaní Mesiáša. Keď sa natešené ženy vracali od prázdneho hrobu a každému oznamovali radostnú zvesť, že Pán Ježiš vstal zmŕtvych, vojaci a niektorí ľudia ich mali rozháňať korbáčmi a vodou.

Stavanie májov sa prevádzalo v predvečer turíčnej nedele. Pred richtárovým domom mládenci postavili vysoký máj, bohato ozdobený stužkami. Všetkým dievkam v dedine postavili menšie máje. Neskôr už nestavali všetkým, ale každý mládenec len svojej vyvolenej. Preto, ak sa niekde objavil máj, bol to znak, že možno v blízkej dobe očakávať svadbu. Po tejto úmornej robote prišla turíčna nedeľa a s ňou ohrávanie postavených májov. Mládenci mali medzi sebou muzikantov, chodili od jedného domu k druhému, hrali, spievali, tancovali a popritom si aj vypili.

Začali u richtára, ktorý im mal za ohrávanie zaplatiť a k tomu dať fľašu pálenky. Podobne bolo aj v ostatných domoch – gazdovia, ktorí mali v dome dievky, museli za ohrávanie zaplatiť a ponúknuť pohárikom. Ohrávanie tzv. menších májov sa uskutočňovalo už aj v samotný predvečer turíčnej nedele. Huncúti mládenci si vždy pripravili takú pesničku, ktorá nejakým spôsobom pasovala k tomu ktorému domu. Tak napr. „u Frinka“, kde bola gazdiná neveľkej postavy, zahrali a zaspievali pieseň pod názvom: „*Hoci som maličká, drobná...*“

Keď sa nedeľný večer turíčnej nedele ohrávanie májov skončilo, mládenci mali nepísanú povinnosť usporiadať za zozbierané peniaze turíčnu zábavu – tzv. majáles. Na tejto zábave sa potom zvyčajne stretla celá dedina, nielen mládenci a dievky. Na dodatok možno povedať, že v dnešnej dobe sa stavia len jeden veľký máj pred kostolom a Obecným úradom a ohrávajú ho folklórne súbory, ktoré týmto spôsobom pozývajú ľudí na Zamagurské folklórne slávnosti.

Zaujímavým zvykom, v určitej podobe zachovaným až dodnes, boli **jánske ohne** – tzv. sobotky. Okolo letného slnovratu boli v ľudovom prostredí prvých storočí rôzne spôsoby zábavy, nie vždy primeranej a vhodnej. Cirkevní otcovia sa snažili odstrániť tieto zábavy, alebo im dať kresťanský charakter. Tak z pôvodných osláv letného slnovratu vznikli jánske ohne. Spočiatku sa konali v noci, ktorá predchádzala sviatku

svätého Jána Krstiteľa, neskôr sa z praktických dôvodov presunuli na sobotu pred alebo potom. Keď večernú tíšinu prerušilo pastierske trúbenie, oznamujúce začiatok svätójánskej noci, podľa záznamov, ktoré máme zachované v obecnej kronike, ozval sa hlasný spev mládencov a dievok:

*„Sobotecky poľum na švientego Jana.
I jo by poľyla, kidľe byf spoľyla.
Prisla byf do domu,
matka by mňa bjyla, očec by mňa broňol,
džadek by mi zvoňol, baba grob kopala.
Sobotky jeľ poľyla, fartusek spoľyla.
Ňepudem do domu, matka by mňa bjyla.
Ňepudem, Ňepudem, jacy beďže svitač,
Beďže mňa moja mač po ňimiecku vitač.
Ňebedže mňa vitač – vitoj robotňico,
aľe beďže vitač – vitoj zaľetnico.“*

Pred plápolajúcou vatrou sa rozpútala veselá zábava, spev, praskanie bičov, preskakovanie ohňa, trúbenie na pastierskych trúbach. Potom sa zapálil dvojité a trojité kríž. Na ich ramenách boli súmerným spôsobom rozložené kôrové kahance (kadluby) naplnené smolou. Na vrchoch všetkých chotárov v okolí v jednom čase horeli tieto kríže. Potom sa mládež zabávala, spievala a tancovala až dovtedy, kým nezačalo svitať. Dievčatá zvykli po príchode do dediny prehadzovať krpce cez drevenicu. Keď sa im to podarilo na prvý krát, mali sa ešte v tom roku vydať.

Ostatným ľudovým zvykom, pri ktorom sa na chvíľu pristavíme, boli **dožinky**. Keď na jeseň príroda dávala svoje plody, naši predkovia cítili a považovali si za povinnosť urobiť oslavy vďakyvzdania za prijaté dary. Viaceré zložky dožinkových zvykov ostali spojené so žatvou – išlo v nich o poďakovanie za úrodu, a tiež o zabezpečenie dostatku obilia aj v nasledujúcom roku. Rozsah realizovaných zvykov závisel od toho, či žatvu musela zvládnuť rodina sama alebo jej pomáhali aj iní ľudia – sluhovia, susedia, ženci. Keď sa žatva chýlila ku koncu, mladí (žnice) uvili z klasov a poľných kvetov veniec, ktorý slávnostne niesli za poslednou fúrou obilia. Odovzdávanie venca gazdovi bolo spojené s prednesením vinša, v ktorom sa nezabudlo na želanie dobrej úrody v budúcom roku, ale aj na oldomáš, ktorý je gazda povinný dať. Potom sa spoločne tešili, zabávali, spievali a tancovali. Neskôr dožinkové vence vymizli, no rodiny si zvykli po žatve urobiť „malé dožinky“ – spoločné posedenie a oddych po namáhavej práci.¹¹

Z ľudových zvykov – majúcich svoje miesto „od Veľkej noci do Krista Kráľa“ sa v súčasnosti zachováva posvätenie veľkonočných jedál, oblievačka na Veľkonočný pondelok a stavenie mája uprostred dediny (časom niektorý mládenec postaví máj svojej milej). Jánske ohne taktiež pretrvávajú, no stratili svoj ľudový a obradný charakter – obmedzujú sa na stretnutie mladých pri ohni, kde sa zabávajú a spievajú. Takisto sa vytratil obradný charakter dožínok, malá spoločná oslava sa však po skončení žatvy a vymlátení obilia ešte v mnohých gazdovských rodinách zachováva.

5.3. Kultúrne organizácie

Počas dlhých storočí sa okrem prirodzenej kultúry, prejavujúcej sa v povestiach, piesňach, ľudových múdrostiach a ľudových zvykoch, nerozvíjali žiadne organizované kultúrne aktivity. Začalo sa tak diať až v minulom – 20. storočí v podobe ochotníckeho divadla a kina, na čom mali neodškriepiteľnú zásluhu vtedajší kňazi a učitelia. Počas socializmu boli založené a istý čas pracovali rôzne spoločensko-kultúrne organizácie. Hoci sa vtedajšia vládna moc snažila všetko centrálnie riadiť, v konečnom dôsledku veľa záležalo od ľudí, ktorí tam boli. Treba povedať, že najmä spočiatku tieto organizácie pracovali veľmi pekne a povzbudzovali vtedajšiu mládež k rôznym spoločenským, kultúrnym i športovým aktivitám. So začiatkom „druhej veľkej vlny“ odchodu za prácou postupne klesal aj počet kultúrnych aktivistov, čo sa prejavilo na úpadku spomínaných organizácií.

Po nežnej revolúcii, keď by sa mohli objaviť nové kultúrne spolky, založené na slobodnej aktivite „zdola“, už nebolo toho ľudského kapitálu, ktorý je na to potrebný. Súčasná obec Reľov zostala na počiatku 90. rokov minulého storočia vyľudnená. K tomu sa pridali ešte médiá a ďalšie výdobytky modernej doby, a tak dedinský kultúrny život zostal na bode mrazu, čo je škoda. Dnešná konzumná a zindividualizovaná spoločnosť nepovzbudzuje ľudí k aktivitám kultúrneho a spoločenského charakteru, ktoré by mohli zaujímavo a plodne vyplňať šedé dni pred televíznou obrazovkou či pri počítačových hrách. Nech je teda naše rozprávanie o „profesionálnych“ kultúrnych aktivitách včerajška aj povzbudením pre tých, ktorí majú záujem veci meniť.

Ochotnícke divadlo: Začiatky ochotníckeho divadelníctva v obci Reľov sa datujú už okolo roku 1925. Spájajú sa s osobou vtedajšieho obecného učiteľa Andreja Andrejka. O niekoľko rokov neskôr prišiel do

reľovskej farnosti neskorší pápežský prelát Mons. Viktor Trstenský – vtedy mladý kňaz plný entuziazmu a plánov. Začal intenzívnejšie pracovať s mladými ľuďmi a založil aj združenie „Slovenskej katolíckej mládeže“ (SKM). Okrem pravidelných prednáškových stretnutí v tomto združení spolu s obecným učiteľom Andrejom Andrejkom pokračovali a rozšírili nácviky divadelných predstavení, takže postupne ich bolo niekoľko v časovom rozmedzí jedného roka.

Ešte väčší rozmach ochotníckeho divadelníctva v Reľove nastal po druhej svetovej vojne – zásluhou učiteľa obecnej školy Emila Rusiňáka. Herci boli všetko tunajší mladí i starší obyvatelia. Okrem toho, že odohrali množstvo divadelných predstavení v našom kultúrnom dome, neraz účinkovali aj v iných obciach Zamaguria. Podľa svedectva Eleny Dudžákovej, dlhoročnej členky ochotníckeho divadelného súboru v Reľove, boli ich predstavenia vždy precízne pripravené. Častými divákmi preto boli aj obyvatelia okolitých zamagurských dedín – Spišských Hanušoviec, Jezerska, Matiašovského Potoka či Zálesia, ktorí spravidla prichádzali na konských povozoch.

Členovia ochotníckeho divadla v Reľove sa so svojimi predstaveniami zúčastňovali aj rôznych súťaží. Roku 1947, v súťaži organizovanej v sídle vtedajšieho okresu – Spišskej Starej Vsi, zvíťazili s divadelnou hrou „Buky podpolianske“ – režíroval ju miestny učiteľ Emil Rusiňák. Možno dodať, že on bol počas svojho učiteľského pôsobenia v obci Reľov režisérom a hlavným organizátorom všetkých divadelných hier. Do času postavenia kultúrneho domu (1947) sa divadlá hrávali v miestnej škole a potom na javisku novopostavenej budovy.

Vstupné na divadelné predstavenie v tom čase bolo: dospelí – 5 Kčs a deti – 3 Kčs. Peniaze zo vstupného bral miestny učiteľ Emil Rusiňák, ktorý ich zhromažďoval v „divadelnej pokladnici“. Z nich roku 1950 objednal v bližšie nešpecifikovanej firme v Martine divadelné interierové a exteriérové kulisy, na vtedajšiu dobu veľmi drahé – v hodnote 40 500 Kčs. Tieto divadelné kulisy dlhé roky využívali ďalšie generácie ochotníckeho divadla v Reľove. Neskôr si taktiež zakúpili farebné osvetlenie scény a rôzne zvukové efekty (blesk, búrka, silný vietor, hučanie povodne atď.). Na vtedajšiu dobu to znamenalo silnú konkurenciu profesionálnym divadelným súborom. Viacerí herci ochotníckeho divadla v Reľove dostávali aj rôzne ponuky na účinkovanie v poloprofesionálnych či profesionálnych súboroch na Slovensku. Ostáva nezodpovedanou otázkou, prečo ich nik neprijal?

Počas dlhoročného pôsobenia ochotníckeho divadelného zboru v Reľove sa v ňom vystriedalo viacero hercov, pochádzajúcich z Reľova i Hágov. Prvými a najčastejšími hercami boli: Andrej Mašlonka (od

Brijocka), Ján Mašlonka (od Brijocka), Ján Marhefka (z Džeľnice), František Kolodzej, Elena Dudžáková (od Jadamki), Katarína Pisarčíková (od Matuski), Žofia Dudžáková (od Janka), Ján Soska, Žofia Galovičová (od Sosky), Pavol Soska, Jozef Dudžák (z Pravice), František Marhefka (od Kubica), Andrej Vnenčák (od Starego ryftoľa), Jozef Dudžák (od Koščeľnika), Jozef Štefaňák (od Berty), Jozef Štefaňák (od Bartušoka), Františka Bieláková (od Kubica), Nadežda Pribulová (miestna učiteľka), Žofia Brežinová (od Rušina), Andrej Pemčák, Jozef Pisarčík (od Kubuša) a mnoho ďalších skvelých členov.

Títo herci ochotníckeho divadla v Reľove odohrali viacero pekných, srdcu blízkych a taktiež poučných divadelných predstavení. Mnohé z nich boli predvedné na rôznych pódiiach a v niekoľkých reprízach. Z nich je potrebné spomenúť

- Pytliaková žena
- Svedomie
- Statky – zmätky
- Kubo
- Buky podpolianske
- Ženský zákon
- Záveje
- Čarlejová teta (alebo Charlieova teta)
- Matka
- Ferda šéfom
- Ferda detektív
- Kamenný chodník

Vtedajší učiteľ Emil Rusiňák a jeho nástupcovia v úlohe režiséra ochotníckeho divadla v Reľove vedeli veľmi citlivo reagovať na obsadenie jednotlivých postáv divadelných hier, čo je veľmi dôležité pre úspešné zvládnutie predstavenia. Medzi komické postavy divadelných predstavení patrili napr. herci: Jozef Štefaňák (od Berty), Ján Soska, z mladšej generácie: Andrej Pemčák a Jozef Dudžák. Podobne tomu bolo aj pri obsadzovaní úloh, ktoré si vyžadovali potrebnú autoritu, ako aj ostatných postáv.

Po prvých režiséroch, ktorými boli učitelia Andrej Andrejko a Emil Rusiňák, prevzali vedenie ochotníckeho divadla v Reľove kňazi Karol Hudáč a po ňom Serafín Rončák. S nimi samozrejme spolupracovali miestni učitelia, najmä dlhoročný reľovský učiteľ Andrej Malačina. Pod ich vedením boli nacvičené a predvedené niektoré staré a niektoré nové divadelné predstavenia. Medzi inými to boli:

- Surovô drevo
- Kubo
- Hrob lásky
- Májová noc
- Kamenný chodníček

Hoci tieto divadelné predstavenia boli výsledkom spoločnej práce mládeže Reľova i Hágov, stalo sa aj to, že Hagoviania nacvičili divadelnú veselohru „Kamenný chodníček“ vo vlastnej réžii a za peniaze utržené zo vstupného si „Slovenská zväz žien“ z Hágov zakúpil taniere a príbory pre rôzne spoločné podujatia. Ochotnícke divadlo v tom čase oficiálne pracovalo ako Divadelný krúžok pri Osvetovej besede a nacvičovalo jedno až dve divadelné predstavenia do roka. Spomedzi hercov tohto obdobia možno spomenúť nasledovné osoby: Jozef Galovič, Jozef Pisarčík (od Kubuša), Anna Rušinová, Jozef Štefaňák (od Konca), Jozef Rušin (od Lendacana), Ondrej Šveda, Andrej Štefaňák (od Duduški), Mária Bielačková (od Bielačka), Alžbeta Bielačková (od Bielačka), Jozef Marhefka (od Kušmieťa), Helena Pisarčíková (od Bartušof), Agnesa Zajoncová (od Simka), Anna Kovalčíková (od Mikolajki), Ján Štefaňák (od Bartušoka), Ján Kolodzej, Ondrej Dudžák (od Kovoľa), Anna Galovičová, Margita Galovičová, Jozef Podolský a ďalší.

Pôsobenie ďalšej – tretej generácie, ktorá výrazne ovplyvňovala kultúrny život v našej obci, bolo z logických dôvodov poznačené vplyvom riadiacej strany a pracovalo po vedením „Socialistického zväzu mládeže“ (SZM) a „Zväzarmu“. Napriek tomu sa zásluhou konkrétnych osôb udržal ľudový, a predovšetkým nestranný charakter ochotníckeho divadla v Reľove. V druhej fáze jeho pôsobenia sa na javisku ukázali takí herci, ako: Mária Pisarčíková (od Matuski), Andrej Bielač (od Studne), Margita Marhefková (od Bace), Stanislav Galovič, Mária Marhefková (od Vaľka), Štefan Marhefka (od Vaľka), Mária Štefaňáková (od Gyrgi), Mária Marhefková (od Franca), Anna Marhefková (od Franca), Jozef Dudžák (od Jadamki), Eva Štefaňáková (od Poľocika), Ondrej Bizub (od Kovoľa) a mnoho ďalších, ktorí pod vedením režisérov Andreja Pempčáka a Márie Pisarčíkovej odohrali tieto divadelné hry:

- Májová noc
- Kubo
- Kamenný chodníček
- Drotár
- Surovô drevo
- Pytliaková žena

- Kubko

Roku 1983 SZM nacvičil doteraz ostatné divadelné predstavenie ochotníkov v Reľove (Surovô drevo) – pod vedením Márie Pisarčíkovej. S touto hrou sa zúčastnili výberového kola dedinských divadiel, odkiaľ postúpili do okresného kola. Následne sa v januári 1984 zúčastnili okresnej prehliadky divadelných súborov v Hranovnici, kde získali čestné uznanie a pochvalu za predvedenie divadelnej hry „Surovô drevo“. Odvtedy sa v dôsledku odchodov za prácou a iných okolností nenašlo dostatok zaangažovaných ľudí, ktorí by v započatej tradícii pokračovali. Možno vyjadriť nádej, že ešte príde čas a na dosky, ktoré znamenajú svet, vystúpia ďalší obyvatelia súčasnej obce Reľov. Zároveň chceme na tomto mieste poďakovať všetkým režisérom, žijúcim aj zosnulým členom ochotníckeho divadla v Reľove, ale aj ostatným obyvateľom našej obce, ktorí sa pričinili o šírenie kultúry obohacujúcej ľudského ducha.

V súvislosti s ochotníckym divadlom v Reľove chceme venovať niekoľko riadkov aj miestnej hudobnej skupine pod názvom „Sexteto Magura“. Táto hudobná skupina vznikla roku 1963 – počas pôsobenia učiteľa Andreja Malačinu a jeho manželky v Reľove. Predstavovaná skupina vystupovala príležitostne po divadelných predstaveniach na domácom pódii, na svadbách, regrútskych zábavách a maškarných plesoch. V jej sklade boli dva saxofóny („B“ a „alt“), dve trúbky, harmonika a bicie nástroje. Hudobná skupina „Sexteto Magura“ pracovala pod vedením Jozefa Marhefku (od Kušmieňa) a členov: Ján Bielač (od Studňe), Dominik Dronzek, Ján Marhefka (od Val'ka), Emil Kučera a Michal Bednár. Časom sa niektorí členovia menili a skupina úspešne pracovala približne do polovice sedemdesiatych rokov minulého storočia, kedy sa v dôsledku rozídenia jej členov rozpadla.¹²

Kino „Pokrok“: Zriadeniu kina, ako aj rozšíreniu činnosti ochotníckeho divadla, predchádzala stavba budovy kultúrneho domu na mieste bývalej vozárne. Za touto akciou stálo miestne Potravné družstvo, ale taktiež miestni obyvatelia, ktorí pomohli prácou a potrebným materiálom. Všetky práce viedol Jozef Depta. Druhá vec, ktorá bola pre zriadenie kina nevyhnutne dôležitá, je elektrifikácia obce. Obidve spomenuté skutočnosti mali svoje dejinné miesto bezprostredne po druhej svetovej vojne – roku 1947. Keďže sa naplnili všetky podmienky i predpoklady, čoskoro – už roku 1949 bola v novom kultúrnom dome zriadená premietacia komora a nasledujúci rok sa začala prevádzka kina. Išlo o premietací prístroj na 16 mm film. Treba aj to povedať, že dovtedy bolo v Zamagurí zriadené kino len v sídle okresu – Spišskej Starej Vsi.

Reľovské kino malo aj svoj vlastný veľavravný názov – volalo sa „Pokrok“.

Prevádzkovateľom kina „Pokrok“ v Reľove bol Miestny národný výbor (MNV) a jeho správcom Michal Štefaňák, ktorý zároveň premietal filmy. Zo začiatku ľudia nechodili príliš často na premietané filmové predstavenia, no neskôr sa situácia začala meniť k lepšiemu. Pravidelnými návštevníkmi kina boli najmä mladí ľudia. Čoskoro sa kino stalo veľmi obľúbené medzi všetkými vrstvami obyvateľstva, hoci starší obyčajne chodili len na tzv. lepšie filmy. Časom sa medzi návštevníkov zaradili aj ľudia z okolitých dedín, ktorí takúto možnosť nemali vo svojich obciach. Kino „Pokrok“ teda nemalo problémy ani s návštevnosťou, ani s tržbami. Spravidla dvakrát týždenne sa premietali rôzne filmy, zapožičané z okresného kina v Spišskej Starej Vsi. Zvlášť obľúbené boli filmy s ľudovou tematikou, ktoré upútali pozornosť predovšetkým starších ľudí. Mnohí ešte aj dnes spomínajú na premietanie filmu Jánošík, režisovaného Paľom Bielikom.

Neskôr prešla správa kina od MNV na „Osvetovú besedu“ v Reľove. Kultúrny dom postupne chátral, na údržbu nebol dostatok finančných prostriedkov. Premietacie zariadenie sa taktiež za niekoľko rokov častého používania zničilo. V dôsledku týchto skutočností sa aj návštevnosť kina „Pokrok“ veľmi znížila.¹³ Keďže na jeho oživenie chýbali dostatočné finančné prostriedky, skončilo to s ním presne takisto, ako s reľovskou sklárskou hutou na začiatku 17. storočia – zaniklo.

SZM a klub „Goral“: Postupom času sa divadelné predstavenia ochotníckeho divadla v Reľove nacvičovali menej a menej. Uprázdnené miesto sa najmä z iniciatívy Andreja Pempčáka vyplňovalo zábavnými estrádami, estrádnymi pásmami s rôznymi scénkami, pesničkami či súťažami. Tieto aktivity boli podporované zložkami SZM a kultúrno-sportovou organizáciou „Zväzarm“. Častejšie sa organizovali aj ľudové tanečné zábavy – s účasťou rôznych hudobných skupín. V dôsledku iných možností trávenia voľného času, a predovšetkým pod vplyvom médií sa aj tieto kultúrne aktivity postupne stali minulosťou.

Roku 1970 vznikol v Reľove SZM. O rok nato dostal k dispozícii miestnosť nad kultúrnym domom, kde sa presťahovala aj miestna knižnica. S pomocou MNV v Reľove a Okresného národného výboru (ONV) v Poprade bola klubovňa mládeže vybavená regálmi, stolmi a stoličkami. Činnosť SZM sa týmto spôsobom neúmerne zaktivizovala. V klubovni sa nacvičovali kultúrne programy, divadelné hry, organizovali sa spoločné posedenia a pod. Túto miestnosť využívali aj iné spoločenské organizácie v obci – „Zväzarm“, „Telovýchovná jednota“ a ďalšie.

SZM postupne pracoval pod vedením Ondreja Marhefku, Anny Pisarčíkovej, Františka Marhefku, Štefana Marhefku, Františka Mašlonku a Agnesy Marhefkovej. Počas svojho jestvovania organizoval rôzne kultúrne i športové akcie: minifutbalové turnaje, rozhlasové relácie, stolnotenisové turnaje, zájazdy, divadelné predstavenia (napr. „Pytliakova žena“ roku 1975), ľudové zábavy, stavenie májov, besedy, kvízy o ľadovom hokeji, Zväze Sovietskych Socialistických republík (ZSSR), a pod. Časom sa aj v tejto organizácii začala prejavovať kríza – starší odišli a mladších nebolo, alebo nejavili záujem o zvýšenú aktivitu.

Roku 1986 vznikol v Reľove klub mládeže „Goral“. Mal svoje miesto v miestnosti nad kultúrnym domom. Jeho predsedom sa stal Ján Depta a už jeho počiatky sa ukazovali veľmi sľubné. Klub usporadúval besedy, prednášky, kultúrne programy a nácviky estrádnych pásem. Zaujímavý je zápis v obecnej kronike, kde sa píše: *„Mládež pomaly, ale na radosť iniciátora Jána Deptu začína chápať, že sa môže stretávať aj mimo pohostinstva a vytvoriť si dobré podmienky pre stretnutie a prejaviť sa v tom, o čo má záujem.“* Tieto slová dávajú tušiť, že „staré“ mládežnícke organizácie boli už dlhšiu dobu v kríze. Aj v tejto aktivite Reľov predbehol väčšinu zamagurských obcí – v tom čase boli kluby tohto typu len v Spišskej Starej Vsi a Červenom Kláštore.

Nový klub mládeže v Reľove spočiatku zbieral svoje prvé skúsenosti, ale čoskoro sa prihlásil aj do súťaží klubov v okrese Poprad, kde sa pre svoje mnohé podnetné aktivity situoval na popredných miestach. Najväčšiu zásluhu na tom malo vedenie klubu – Ján Depta a Jana Marhefková, jeho neskoršia manželka. Už roku 1987 sa zúčastnil na IV. ročníku súťažnej aktivity, kde bojovalo spolu 34 klubov v rámci okresu Poprad. Obsadil konečné 4. miesto s 1615 bodmi za rôzne aktivity. Len o vlások im uniklo 3. miesto, za ktoré bola udelená finančná odmena. Medzi aktivitami klubu „Goral“ možno spomenúť: výchovno-vzdelávacie programy, kombinované klubové podujatia, s ktorými vystúpili aj na verejnosti a ďalšie.

Roku 1988 klub „Goral“ pokračoval vo svojich veľmi dobrých výsledkoch. V jubilejnom V. ročníku súťaže aktivity klubov mládeže okresu Poprad, kde bojovalo 27 účastníkov, obsadil 3. miesto a tým získal aj finančnú odmenu vo výške 4 tisíc korún. V spomínanom roku klub zorganizoval 24 zábavných programov, niekoľko výchovno-vzdelávacích podujatí, ako aj nejaké videoprogramy. Tým získal 1810 bodov, ktoré ho vyniesli na spomínané 3. miesto v rámci okresu. Rovnako sa umiestnil aj o rok neskôr, keď už boli v Zamagurí činné štyri kluby mládeže: klub „Antiqua Villa“ v Spišskej Starej Vsi, klub „Karolína“ v Spišských

Hanušovciach, klub „Dunajec“ v Červenom Kláštore a klub „Goral“ v Reľove.

Po generálnej oprave kultúrneho domu, ako aj miestnosti nad ním, bolo vnútorné zariadenie klubu veľmi dobré – nachádzal sa tam aj televízor a rádio. Pravidelné klubové stretnutia, na ktorých sa pripravovali rôzne kultúrne podujatia, sa konali raz týždenne. Niekoľkokrát sa zástupcovia reľovského klubu zúčastnili na tzv. klubfórach v Spišskej Starej Vsi, Strážkach, Huncovciach, Bušovciach, Spišských Hanušovciach a Poprade. Na klubfóre v Spišskej Starej Vsi, ktoré sa uskutočnilo v miestnom kultúrnom dome, predviedli pekný program so scénkami, divadlom a spevom. Možno spomenúť aj aktivitu „Miss Klub Poprad 1989“, na ktorej sa zúčastnila aj klubistka Jana Marhefková. Medzi 20 adeptkami obsadila pekné 3. miesto. Klub zakončil svoju činnosť 17. novembra 1989, kedy došlo k rozpadu SZM v Reľove, ako aj klubu mládeže „Goral“.

Okrem opisovaných spoločensko-kultúrnych organizácií, jestvovali v čase socializmu v Reľove aj ďalšie organizácie – niektoré z nich pokračovali vo svojej činnosti aj po nežnej revolúcii. Boli zamerané na rôznorodé oblasti spoločenského života. Spomedzi nich možno spomenúť „Zväzarm“, ktorému budeme venovať viac pozornosti pri opise športových aktivít. Ďalej to bol „Slovenský zväz žien“ (SZŽ) pod vedením učiteľky Evy Barľákovvej, Márie Marhefkovej a neskôr Ľudmily Deptovej. Táto organizácia uskutočňovala počas svojej existencie rôzne výstavy (napr. výstavu ručných prác roku 1975), posedenia z príležitosti Medzinárodného dňa žien (MDŽ), pravidelné členské schôdze a ďalšie. Organizáciou, ktorá v trochu pozmenenej forme jestvuje aj dnes, bol Československý červený kríž (ČSČK). Pri jeho zrode roku 1951 stáli: Ondrej Marhefka, Michal Štefaňák a Jozef Pisarčík. Neskôr bol jeho predsedom reľovský farár Serafín Rončák, po ňom Ondrej Pencák, Terézia Zajoncova a v dnešnej dobe je to Anna Marhefková.¹⁴

* * * * *

Po skončení prechádzky po záhrade kultúrneho bohatstva, ktoré malo a má svoje miesto v našej dedinke pod Spišskou Magurou, musíme konštatovať, že je to záhrada veľmi bohatá. Niečo z jej pokladov sme sa v predchádzajúcich riadkoch snažili zachytiť a priblížiť dnešnému človeku. Videli sme záhon ľudovej slovesnosti, zachovanej vo forme vianočných hier, povestí i piesní; pozreli sme sa na ľudové zvyky, majúce súvis so životom rodiny, kresťanskými sviatkami i životom roľníka; nakoniec sme rozprávali o pôsobení divadelných ochotníkov, kina

a spoločensko-kultúrnych organizácií v druhej polovici minulého storočia. Zaiste ostalo mnoho zákutí tej symbolickej záhrady kultúry neprebádaných. Veľa z toho, čo tu kedysi bolo, časom zapadlo prachom zabudnutia a navždy odišlo spolu s ľuďmi, ktorí žili a tvorili pred nami.

Zdá sa, že všetko patrí minulosti. Ale či tak má byť? Či nemáme byť my nositeľmi nového rána? Zaiste nie je jednoduché oživiť a dať ducha spoločensko-kultúrnym aktivitám. Zvlášť ťažké je to v obci, kde niet školy. Mali sme možnosť vidieť, že hybnou silou kultúrnych podujatí bola predovšetkým škola a jej učitelia v spolupráci s kňazmi. Situáciu sťažuje aj špecifická mentalita doby, zameraná na konzum a individuálny spôsob života. Ale predsa – nie všetko je stratené. Mládeže, ktorej na konci minulého storočia nebolo v dôsledku odsťahovania do miest, postupne pribúda. Potešujúce sú aj znaky záujmu o hru na hudobných nástrojoch, spev a tanec mnohých z radov dnešných detí a mladých. A teda, prečo by veci mali ostať tak? Je na nás, čo urobíme so zajtrajškom, pretože my máme byť a sme „nositeľmi nového rána“.

Použité pramene:

- ¹ E. Pavlík, *Rozvoj základného školstva a kultúry*, in: *Spišská Stará Ves a Zamagurie*, red. M. Griger, Košice 1988, s. 124-125.
- ² J. Kriššáková, *Goralské nárečia z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov*, in: *Spišská Stará Ves a Zamagurie*, red. M. Griger, Košice 1988, s. 146-150.
- ³ *Kronika obce Reľov*, Archív Obecného úradu v Reľove; O. Bieľak, svedectvo vo forme rukopisu, Privátny Archív Ondreja Štefaňaka.
- ⁴ A. Štefaňák, svedectvo v osobnom rozhovore.
- ⁵ A. Marec, *Tatranské povesti*, Martin 2002, s. 167-169. Táto povesť o Špakovi sa rozšírila po celom Spiši a v rôznych obmenách je živá i dnes. Podľa lendackej kroniky od roku 1746 nastalo 20 – ročné obdobie veľmi nepriaznivého počasia. Suchá striedali prudké dažde. Obyvatelia Lendaku to spájali s Adamom Špakom, ktorý bol v obci kantorom. Ten, využívajúc spory medzi farárom Kruzelom a zemepánom, robil farárovi prieky – ukradol pišťaly z organa, monštrancie, ktoré rozlomil a ukazoval v krčme a pod. Keď pohromy neprestali ani po jeho smrti, ľudia to pripisovali tomu, že Špak ako bezbožník leží v posvätenej zemi, a tak ho vykopali z hrobu a na hraniciach so Ždiarom mŕtvolu spálili. Špak sa im vraj ozval v podobe havrana “Špaka pália a Špak tu.” Porov.: <http://web.stonline.sk/lendak/>.
- ⁶ Jo. Marhefka, svedectvo v osobnom rozhovore; A. Štefaňák, svedectvo v osobnom rozhovore; A. Bednár, *Zamagurským chodníčkom*, Poprad-Matiašovce 2006, s. 8.
- ⁷ Porov.: J. Olejník, *Hmotná a duchovná kultúra zamagurského ľudu*, in: *Spišská Stará Ves a Zamagurie*, red. M. Griger, Košice 1988, s. 135; M. Bosák, R. Bosák, *Zvyky a tradície na Slovensku*, Prešov 2006, s. 13-16.
- ⁸ *Kronika obce Reľov*, op. cit.; J. Olejník, *Hmotná a duchovná kultúra...*, op. cit., s. 136; M. Bosák, R. Bosák, *Zvyky a tradície...*, op. cit., s. 13-16.
- ⁹ J. Olejník, *Hmotná a duchovná kultúra...*, op. cit., s. 136; M. Bosák, R. Bosák, *Zvyky a tradície...*, op. cit., s. 31-33.
- ¹⁰ *Kronika obce Reľov*, op. cit.; E. Klepáčová, *Od Adventu po Krista Kráľa*, Bratislava 1997, s. 16-68; M. Bosák, R. Bosák, *Zvyky a tradície...*, op. cit., s. 79-89.
- ¹¹ *Kronika obce Reľov*, op. cit.; E. Klepáčová, *Od Adventu...*, op. cit., s. 93-121; M. Bosák, R. Bosák, *Zvyky a tradície...*, op. cit., s. 195-196.
- ¹² E. Dudžáková, svedectvo vo forme rukopisu, Privátny Archív Ondreja Štefaňaka; Jo. Marhefka, svedectvo v osobnom rozhovore; A. Štefaňák, svedectvo v osobnom rozhovore; *Kronika obce Reľov*, op. cit.
- ¹³ *Kronika obce Reľov*, op. cit.
- ¹⁴ *Kronika obce Reľov*, op. cit.; A. Pempčák, svedectvo vo forme rukopisu, Privátny Archív Ondreja Štefaňaka.